Poštarina plaćena u gotovom

GOD. I. KOLOVOZ 1933. BROJ 7.

HRVATSKA SMOTRA

IZDAJE:
PROF. KERUBIN ŠEGVIĆ

Sadržaj:

PRIJATELJIMA »HRVATSKE SMOTRE«

»HRVATSKA SMOTRA« pokazala je tokom svoga dosadašnjega izlaženja jasno, **što jest i što hoće.**

»HRVATSKA SMOTRA« izvršuje redovito svoju dužnost koju si je postavila u prvom broju, t. j. da bude **nezavisna smotra svih narodnih snaga.**

»HRVATSKA SMOTRA« i dalje će donositi najaktuelnije članke i biti **suvremena revija za socijalni i kulturni život.**

»HRVATSKA SMOTRA« ne traži nikakove žrtve od svojih pretplatnika. **Dajte mjesečno 10.— Din, ili četvrgodišnje 25.— Din, ili polugodišnje 50.—** Din i dobivat ćete stalno »Hrvatsku Smotru«. Molimo sve dosadašnje pretplatnike da nam što prije **p o š a l j u p r e t p l a t u** i tako učine svoju dužnost. U prošlom broju priložili smo uplatnicu Pošt. štedionice. Čekovni račun »Hrvatske Smotre« je br. 37.860.

NA OGLED poslali smo ovaj broj mnogim našim prijateljima i molimo ih da list zadrže i tako potpomognu ovu našu akciju. Pretplata do konca godine **iznosi** Din 42.—, pa molimo uljudno da nam taj iznos pošalju. Sve naše prijatelje, koji zadrže novi broj, smatrat ćemo **pretplatnicima.**

DOSADAŠNJI SURADNICI »Hrvatske Smotre« jamče da će list i dalje kretati **pravim putem.**

SVE PRIJATELJE našega lista molimo, da nam pošalju popis svojih znanaca, kojima bismo list mogli poslati **besplatno, na ogled.**

SVI SURADNICI neka izvole svoje radove slati na našu novu adresu. Molimo da uvaže, da ćemo se od sada držati kod uređivanja načela: **kraćih i aktuelnih članaka.**

ŠIRITE I PRETPLAĆUJTE »HRVATSKU SMOTRU«

»Hrvatska Smotra« izlazi svakog 1. u mjesecu. — Pretplata godišnje Din 100·—. Pojedini broj Din 10.—. — Uredništvo i uprava nalaze se u Zagrebu, Strossmayerov trg 12. (Hrvatski seljački dom), prizemno lijevo. Vlasnik i odgovorni urednik: Prof. Kerubin Šegvić. Broj računa »Uprave Hrvatske Smotre« kod Poštanske štedionice 37.860. — Tiskara »Merkantile« (Jutriša i Sedmak), Zagreb, Ilica 35. — Za tiskaru odgovara Gjuro Jutriša, Zagreb, Ilica 35.

HRVATSKA SMOTRA

ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST I DRUŠTVENI ŽIVOT

GOD. I. ZAGREB, KOLOVOZ 1933. BROJ 7.

SELJAČKI POKRETI I SOCIJALIZAM

Istom poslije velikoga svjetskoga rata, koji je za seljaštvo gotovo sviju zemalja bio doduše krvava i mučenička, ali isto tako i dobra životna škola, evropsko seljačko gibanje postaje p r v o r a z r e d n i f a k t o r ekonomskoga i političkoga života. Istina je, da su i prije nesretnoga svjetskoga ubijanja nicali u pojedinim zemljama seljački pokreti, ali se tek u ratu seljak potpuno osvijestio i u dugotrajnim patnjama po dubokim rovovima, daleko od svoje kuće i svoje zemlje, došao do skupo plaćena saznanja, da u s e l j a č k o m n a r o d u p o č i v a s i l n a m o ć i da se dotada njegovim životnim pitanjima posvećivalo najmanje pažnje.

U borbi za svoja p r a v a, seljaštvo stvara u čitavoj Evropi svoje kulturne, političke i ekonomske organizacije te traži, da se u prvom redu imaju rješavati seljački problemi, pogotovo u onim državama, gdje seljaštvo po svojoj brojčanoj nadmoći imade dominirajući položaj. U svim agrarnim državama, seljaštvo jednodušno postavlja zahtjev, da se što hitnije i ispravno provede a g r a r n a r e f o r m a i da seljaštvo dođe u upravi države do onoga utjecaja, koji mu pripada prema njegovoj brojčanoj snazi i ekonomskom značenju. Seljački pokret hoće da ostvari s e l j a č k u d r ž a v u, u kojoj će se provoditi seljačka politika, s a s e l j a č k i m p o g l e d i m a n a s o c i j a l n a i k u l t u r n a p i t a n j a.

Ogromna snaga seljačkih pokreta nalazi se u organiziranju ne samo seljaštva, već i s v i h o s t a l i h n a r o d n i h m a s a, koje negdje nužda i glad, a drugdje probuđena seljačka svijest i seljačka sloga tjera u redove seljačkoga pokreta. Seljaci, koji posjeduju premalo zemlje i koji su uopće bez posjeda, bore se da steknu zemljište, koje ih može prehraniti. S druge strane, zadružna i prosvjetna organizacija djeluje u pravcu, da seljački politički pokreti postaju sve snažniji i od odlučna utjecaja u političkom životu.

I kao što je socijalizam stvoren kao pokret proletarijata u borbi za svoja prava, protiv nezasitnoga kapitalizma, tako je i evropski seljački pokret, — koji doduše nije organizacijski povezan, ali koji živi u dušama milijuna seljačkoga naroda, — nastao kao reakcija na sva ugnjetavanja i omalovažavanja seljačkoga rada i pregaranja. Socijalizam je shvatio radničku dušu, a l i d u š u i b i t s e l j a č k o g a s t a l e ž a n i j e n i k a d a r a z u m i o. Njegovi osnivači Marks i Engels, a kasnije i svi njihovi učenici, imali su pred očima samo teške prilike radništva i proletarijata. Stoga se i njihove teorije nijesu nikada slagale s pravim raspolo-

ženjem seljačkoga staleža; o seljačkim problemima govorili su oni i govore uvijek samo sa stanovišta proletarijata, načela klasne borbe i uopće dijalektičkoga materijalizma. I upravo zato, što se nije znao prilagoditi seljačkoj duši, socijalizam nije našao u ni jednoj zemlji znatnijega odjeka među seljacima.

Seljački je pokret također *socijalni pokret* i kao takav imade sa socijalističkim pokretom nekoliko dodirnih točaka. Ali u isto vrijeme, oba se pokreta nalaze na dijametralno oprečnim stanovištima.

Seljački pokret *nije materijalističan*, t. j. ne povodi se učenjima dijalektičkoga materijalizma, da samo proizvodni odnosi uvjetuju čitav tok povijesti. Seljak se dnevno kreće u živoj prirodi, u kojoj stalno buji život. On jasno vidi i osjeća, kako u njoj djeluju i *nematerijalni faktori*. Seljak izlazi u polje i gleda, kako sjeme postaje biljkom, kako biljka raste i nastaje plod; promatra, kako se životinje rađaju, kako rastu i umiru. I tu, u živoj prirodi, on dolazi do uvjerenja, da je čitav svijet nešto pokretno i oduhovljeno, što se pokreće i živi raznolikim unutrašnjim životom, pregara i pati. Seljak osjeća, da tu mora postojati *nešto duhovno, nemehanično* i zato seljak ne može biti materijalista u smislu dijalektičkoga materijalizma. Drukčije je s gradskim radnicima. Oni žive u tvornicama, među zidovima i čelikom, gdje su svi proizvodni procesi unaprijed predviđeni, gdje je sve mehanično i automatično, gdje čitav dan vlada lupa i monotonija. Radnici pate u tvornicama, koje nemaju duše — pa su zbog toga gradski radnici mnogo više skloni mehaničnim i materijalističkim shvaćanjima i stoga lako podliježu utjecaju socijalizma i komunizma.

Dok je socijalizam obilježen internacionalizmom i kozmopolitizmom, seljački pokret nosi sve oznake jednog *nacionalnog gibanja*. Seljak ne ljubi samo svoj *dom*, on polazi dalje te duboko osjeća za zemlju, u kojoj se rodio i koja ga hrani i zato ljubi svoju domovinu i svoj narod više nego sve druge. Tradicija i povijest vežu ga s čitavim narodnim generacijama i on je svijestan, da je tek mali dijelak narodnoga bića, u kome je utjelovljena povijest mnogih generacija.

Upravo s toga razloga, seljački pokret ide zatim, da već jednom dokrajči *dugotrajnu i štetnu borbu kapitalizma i proletarijata*, jer je u toj borbi seljački stalež dosada uvijek stradao. Ta borba djeluje razarajući po čitav narodni život i zato si seljački pokreti postavljaju zadaću, da spriječe dalnju klasnu borbu. Seljački stalež hoće, da u narodnoj državi vlada potpuna kooperacija između pojedinih staleža (*korporativizam*), da ne dolazi više do sukoba i borbi, već da se međusobnim sporazumima rješavaju svi problemi. Isto tako, seljaštvo ne želi da postavi na čelo države svoju diktaturu, upravo kao što je protiv diktature proletarijata ili kapitala, jer smatra da samo u *demokratičnom harmoniziranju staleža*, a ne u diktaturi, leži ostvarenje novoga društvenog poretka.

Seljački je pokret protiv svake nasilne eksproprijacije. Ideologija seljačkoga pokreta u svojoj je biti *solidaristička i kooperativistička*, što se dakako kosi sa socijalističkim idealom društvene (u stvari državne) i birokratizirane produkcije. No ipak treba valjanim

zakonima omogućiti radništvu da dođe do svojih prava i *ograničiti prevlast kapitala* u odnosima produkcije. U budućim seljačkim državama imade se i produkcija osnivati na čisto kooperativističkim principima.

Najbitnija razlika između socijalizma i seljačkih pokreta je svakako u pitanju *vlasništva*. Socijalizam i komunizam postavili su kao svoj glavni zahtjev socijalizaciju svih sredstava produkcije, pa tako i *zemljišta*. Radnici obično posjeduju vrlo malo ili ništa, zato njih može privlačiti socijalizam, ali seljak obično posjeduje više ili manje zemlje i dosljedno tome on je u svojoj duši rođeni *individualista*. Bez privatnoga vlasništva i privatne inicijative ne da se uopće zamisliti seljački stalež. Seljak živi sa zemljom i za nju, i umire s njom i za nju; on mora biti slobodan u svojim akcijama, jer je njegov rad raznovrstan i isključivo ličan. Seljački stalež najviše trpi od sviju staleža i njemu se posljednjem pristupačne tekovine civilizacije. No seljak ne će graditi sušu, ili staju, okopavati polje, orati sa svojom običajnom brižljivošću i marljivošću, ako on nije siguran da će samo on i njegova obitelj uživati plodove mukotrpna njegova rada. Proletarizirati i uništiti seljački stalež znači učiniti najveću ludost, jer je seoska privreda usko spojena s pojmom seljačkoga staleža i privatne inicijative.

Seljak ne će da svoj posao izvrši punom brigom, ako u svom radu nije potpuno *slobodan* i ako ne radi za sebe i za svoje. To je najbolje dokazala komunistička praksa. Boljševizam je po svom dolasku na vlast naredio u SSSR eksproprijaciju seljačkih imanja, ali posljedice toga bijahu upravo katastrofalne. Seljaci su proizvodili samo za svoje potrebe i u industrijskim predjelima Rusije zavladala je strahovita glad. To je prisililo boljševike da se povuku i agrarnim zakonom od 18. V. 1922. priznato je opet u praksi individualno vlasništvo zemljišta — u teoriji se to nazvalo »*vječni zakup*«. No komunistička revolucija uvijek je živjela u strahu, bojeći se slobodnoga seljačkoga staleža. Stoga je Stalin ponovno pokušao sprovesti kolektivizaciju seljačkih imanja. Seljaci se opirahu i na to je tri milijuna kulaka (imućnijih seljaka) otpremljeno na prisilan rad u uralske i sibirske rudnike. Da ne moraju unijeti stoku u nove kolektive, seljaci su najveći dio stoke poklali. U kolektivnim gospodarstvima žetveni su prinosi veoma opali. Tako su doživjeli neuspjeh svi pokušaji, da se seljačko pitanje riješi kolektivizacijom — a i najnoviji izvještaji iz SSSR govore nam, kako upravo sovjetska agrarna politika dovodi tu inače vrlo bogatu zemlju u sve veću propast. Rusiji prijeti opet avet gladi.

Seljačkom staležu neophodno je potrebna za njegov opstanak *sloboda ličnosti, privatna inicijativa* i *individualno* (odnosno zadružno) *vlasništvo*, da može vršiti svoju tešku, ali i časnu dužnost prehrane ostalih staleža. Socijalizam i komunizam hoće uništiti slobodan seljački stalež i učiniti od slobodnih seljaka tek jadne proletere bez imetka; zato je *orijentacija seljačkoga pokreta jasno upravljena protiv socijalizma i komunizma — a i protiv bezdušnoga kapitalizma*, — za novo seljačko i zadružno društvo.

Vilko Rieger

DEMON MARKS

Pisac ovih redaka je profesor političke ekonomije na bečkom sveučilištu. On je glavni ideolog nauke t. zv. »u n i v e r z a l i z m a«, koji ide za ostvarenjem korporativne države. Spann je napisao mnogo znanstvenih djela. Ovo je članak iz njegove interesantne knjige »Prava država«.

Promatramo li cjelokupno djelovanje i ličnost Karla Marksa, nailazimo na čitav niz sličnih karakteristika: Marks je revolucijonarac u politici, a evolucijonista u znanosti; Ricardov nasljednik i individualistički utopista u političkoj ekonomiji; u nauci o državi i društvu on je anarhistički optimista Rousseauova kova, koji vjeruje u mogućnost mehaničkoga usavršavanja čovječanstva. Po tome Marks je politički, gospodarski i pedagoški u t o p i s t; u dubini svoje ličnosti areligiozan, ametafizičan, materijalista i pozitivista. Zato je od njemačke idealističke filozofije svoje mladosti naskoro prešao k materijalizmu francusko-engleske znanosti i zato je mehaničan i a t o m i s t i č a n u stvaranju svoje nauke. Takav čovjek nije nikakav stvaralački duh, jer već kao utopist ne može biti čovjek jasnijih pogleda. Nejasnoća, zapravo neistina glavna je oznaka utopiste; njemu više odgovara mješavina pesimizma i lakoumnoga optimizma.

Nemoguće je zanijekati navedene crte. S obzirom na to, što je Marksova nauka bila od značajna utjecaja, naći će ih se, koji će negirati, da je Marks, shvatimo li ga u cijelosti, b i o s v e p r i j e n e g o l i g e n i j. Ipak, apstrahirajući od svega ostaloga, njemu nedostaje njegov »ja«, ona duboko i jaka u n u t r a š n j o s t, koja je svojstvena velikim ličnostima. Po čemu je Marks genij?! On je tek jak u primanju i u zgodnom sabiranju. O d n j e g a s a m o g a n e p o t j e č e n i j e d n a j e d i n a t e m e l j n a m i s a o n j e g o v e n a u k e. U svojem tumačenju gospodarskoga razvitka povodi se za Ricardom, »n a d v r i j e d n o s t« je tek drugo ime za Ricardov »p r o f i t«. taj termin upotrebljavali su također Godwin, Hall, Thompson. Rodbertus smatra da je Marks ukrao sve od njega. Temeljna misao nauke o koncentraciji bila je u ono vrijeme »pariška moda« i može se naći kod Pecquer-a i u engleskoj literaturi. Hegel je otac dijalektičke metode, a Marks je samo pokvario sve što je veliko i lijepo u Hegelovoj nauci. Pojam klasne borbe još je najmanje nov. Poznaju ga već Adam Smith, St. Simonisti i Louis Blanc, te različiti drugi prethodnici socijalizma, zatim povjesničari Niebuhr, Thierry, Guizot, a naročito pak Lorenz v. Stein, kojemu Marks, ako se fino izrazimo, uopće veoma mnogo zahvaljuje u svojem tumačenju povijesti.

Osim želje upravo pohlepe za vladanjem i mržnje bilo je sažaljevanje dominirajuća psihološka crta Marksove ličnosti. Sućut prema bijedi nižih klasa izgubila je mnogo od svoje veličine i svoje istinitosti u tisućgodišnjem vladanju i bezgraničnom usavršavanju ljudi. S u ć u t o d r e đ u j e s m j e r l j u d s k o g a r a z v o j a; a l i g e n i j s t v a r a. Marksov determinirani položaj bio je još pojačan gorkom sudbinom prognanika i teškim stanjem židovstva, koje je nesvijesno stanovalo u dubini njegove duše i koje je tražilo isto tako anarhističko nijekanje države kao

i magloviti humanizam, jednakopravnost i utopistički ideal apsolutnog usavršavanja čovječanstva. Psihoza jednakopravnosti, koja još i danas određuje životna naziranja mnogih Židova, bila je nesvijesno također i kod njega od velikoga značenja.

Kao treće pridolazi k tome njegov m a t e r i j a l i z a m. To je onaj dio njegove nauke i njegovog bića, koji se obično time objašnjava, da je Feuerbachova »Bit kršćanstva« (izašla 1841.) Marksa hegelijanca pretvorila u materijalistu. Promatra li se pak Marksa kao ličnost i njegovu nauku kao kulturnu moć — tada je upravo to najvažnije. Marksizam je nastao kao izdajstvo istine, kao otpad od Kant—Fichte—Hegel-ovoga idealizma grubom pozitivizmu i materijalizmu. Marks je istupio iz raja velikoga njemačkog idealizma i spustio se na Feuerbach—Büchner—Darwinističko smetište. Marks nije od Hegela zapravo ništa naučio, n i j e H e g e l a n i k a d a r a z u m i o, on je ostao slab njegov tumač i mehanista jače vrste. Marks se nije nikad uzdigao do pravoga idealnog »socijalizma«, kako ga nalazimo kod Platon-a i Fichte-a (pa djelomice i kod Lassale-a). Lassale je nošen težnjom za velikim i metafizičkim uzdizanjem života; Marks je bez ideala, spoljašan, individualističan, materijalan. On je oduzeo njemačkim radnicima smisao za svaki viši sadržaj života, stavio između njih jaz i z a v a d i o i h sa d r ž a v o m, n a r o d o m, p r e d a j o m i r e l i g i j o m.

Marks je silno djelovao na čovječanstvo, ali ipak nije time postao njegovim duševnim vođom. Svoje djelovanje zahvaljuje on najprije razdražljivom karakteru svoje nauke; nadalje lošim prilikama onoga vremena — m a r k s i z a m j e o s v e t a p o v i j e s t i z a p o s t a n a k p r o l e t a r i j a t a; napokon tome, da je svoj prosvjetiteljsko-liberalni temelj maskirao lažnim univerzalizmom. U svojoj nauci on bijaše zarobljen liberalnim i reformatorskim idejama onoga vremena. T o j e p o l i t i č k i j a k o d j e l o v a l o, a l i o n n i j e m o g a o č o v j e č a n s t v u d a r o v a t i n i k a k o v e d u h o v n e v r i j e d n o t e. Ako Marksa savjesno prosudimo ne možemo ga nazvati niti pravim poznavaocem svoga predmeta; on je ostao diletant isto tako u političkoj ekonomiji kao i u filozofiji, a više nije ni mogao postati, jer on, to se mora otvoreno reći, n i j e b i o p r a v i m i s l i l a c, budući da je tražio političke ciljeve, a ne istinu. Tko je u filozofiji materijalist i pozitivist, u socijologiji mehanist, teoretičar i Rousseau-ov šegrt, a u političkoj ekonomiji logistički nasljednik Ricarda, taj može doduše da slovi kao oštrouman čovjek, dobar stilista i političar, ali njega se ne može zvati naučenjakom, filozofom i sociologom.

Kod Marksa je politički stav spriječio svaku znanstvenost više no što se misli. I z m r ž n j e p l i t k o s t — tako se može s pravom doviknuti osvetničkom duhu Marksovom, njegovu naučavanju o nadvrijednosti; njegovu tumačenju države i povijesti. Pa i njegovo razmjerno »najznanstvenije« djelo »K a p i t a l« istovremeno je potpuno politički korteški spis. U svojim radnjama on je svijesno ili nesvijesno iskoristio znanost za političke ciljeve.

T r e b a l o b i s e z b i l j a v e ć j e d n o m p r e s t a t i g o v o r i t i o m a r k s i z m u k a o o o z b i l j n o j i i z g r a đ e n o j z n a n s t v e n o j š k o l i.

Ali iako napustimo znanstvenost kao oznaku prave stvaralačke ličnosti, tada preostaje nešto što je apsolutna zapreka genijalnosti, a što postoji kod Marksa: materijalizam. Materijalist i skeptik nije nikada genijalan, on je hladnog srca, on ne osjeća nutarnju veličinu stvari, on ne može da dokuči ono, što mora biti, on ne poznaje strahopočitanje pred stvarnošću; on nema što da kaže čovječanstvu. Preduvjet genijalnosti dan je jedino tada, kada dušu čovjekovu ispunja metafizički smisao, — tada jedino ne će on samo optuživati, nego i priznavati, ne samo suosjećati nego i upravljati, ne samo odbacivati, nego također i izabirati i izgrađivati. Tako ne može Marks opstojati napokon ni kao mislilac, ma da ostaje netaknuta njegova pronicavost i njegova velika nadarenost.

Prof. dr. Othmar Spann

LITERARNI »UKUS« M. KRLEŽE

(U zrcalu knjige »Povratak Filipa Latinovicza«)

Pisanje Miroslava Krleže nosi sva obilježja običnoga naturalizma često protkana najprostijim trivijalizmom. On nas potsjeća na stare flamsko-holandske slikare, koji su fotografskom točnošću prikazivali najniži propali svijet: smutljivce, kockare, pijanice. Krleža je išao i dalje, jer on prikazuje moralnu trulež, svijet većinom iz gospodske ruke, ali posve gnjio i truo. Kontrasta kod njega nema. U književnom cvijetnjaku Krležinu nema mirisnoga ni ugodnoga cvijeća, jer sve je samo otrovana smrdež.

»Povratak Filipa Latinovicza« nam najbolje ilustrira svu umjetničku snagu, »ukus« i ideje Krležine. Filip Latinovicz, nezakonito kopile, propale i zagonetne žene, trafikantice, »prijateljice« kanonika, biskupa i bogatih posjednika, čovjek je bez duševne snage, etike i volje — propala skitnica. Stari industrijalac Liepach, poput iscrvotočena i prognjila stabla, — ljubavnik Filipove majke i njegov otac, kako doznaje u posljednji čas. Advokat Vladimir Baločanski, koji je kao rob jedne pokvarene žene izgubio svoju obitelj, sjajnu karijeru, golemu imovinu, pa čak i svoje poštenje: satrven, izmožden, utučen poput idiota. Grk Kyriales, svjetska nemirna skitnica, zlobnik i cinik, koji se baca pod vlak. Ksenija Radajeva, demonska žena, koja upropašćuje svakoga, koji joj pokloni svoje srce, ali za kojom ipak hlepi degenerirani Filip Latinovicz. Sve je to jedna grobnica morala puna smrada i ogavnog truleža »gdje žive gadi i ljudi gori gada«, kako Mickiewicz pjeva.

Izuzetaka u Krleže nema, on uvijek piše »sve«. Tako na str. 25. veli: »Teku ljudi po ulicama, miču se lica u povorkama, lica naprahana, blijeda, klownska, sa zavezima gorućeg karmina oko usana. Kratkovidne maske žena u crnini, lica grbavaca, donje čeljusti, voštani dugi prsti s crnim modrikastim noktima, *sve* prilično ružno. Gadna lica, zvjerske njuške, žigosane bludom i porocima, zlobom i brigama, lica smolava i ugrijana, glave mrkvaste, gubice crnačke, zubala tvrda, oštra, mesožderska, a *sve* je sivo kao fotografski negativ.«

»Miču se ljudi kao voštane lutke, grebu se po zatiljku, žvaču duhan, a za njima se *sve* dimi od cigara, od tijela i od žalosti. Svako pojedino lice vuče sa sobom ogromne krugove svoga postajanja i svoju toplu utrobu i strane tople utrobe, iz kojih je promiljelo kao gusjenica, i sada se vuče i prti sa svojim otrovnim žalcem i grize, i bode, i jede i proždire, i žderu ga, i zapregli su ga i biju ga bičalom u glavu, i *sve* se miče u krugovima otpora i gladi i strave« (str. 29.). Dakle čitavi klimaksi trivijalnoga *sve!* »*sve* je umorno i mamurno i neispavano« (str. 30.).

»Netko nosi u ruci dinju, a netko puši lulu; jedna ženka žmirka očima kao vidra i sigurno će još noćas uloviti ribu u mutnim vodama, a jedan čovjek izgleda kao da je stupio iz tirolske slike: ima kratke hlačice od jelenje kože i harmoniku. Glodavci, termiti, sitničavi, žuti, kanselistički, kratkovidni mravi s okovratnicima od prljava kaučuka, koji se međusobno uništavaju otrovnom kiselinom po smrdljivim i neizračenim sobama, gdje plaču plinske svjetiljke, trbušine nalivene pivom, svjetlucave biciklističke žbice i frizura jedne gospođe kao stare egipatske mumije, *sve* to pospano i gladno režanje u pogledima, ta rugoba tijela, ta žalost mesa, ta glupost prometala, *sve* se to micalo pred Filipom bezbojno, sivo, neshvatljivo i mračno« (str. 30.).

»*Sve* te industrijalne naprave prljave su kao zahodi i *sve* te gomile izmetina«... (str. 30.)

»Dvije stotine milijona takvih kočijaša čeka morske jelene i valjaju se po svojim taljigama od Dona do Blatnje i od Volge do Liaojanga, i *sve* se to miče, *sve* je to zapregnuto, *sve* to ždere sijeno i izlučuje gnoj, i to se onda u knjigama zove: nacionalna ekonomija«... (str. 50.)

»*Sve* sami isprerovani mravinjaci, truli krovovi, gnjili grobovi!« (str. 53.)

Kao što su Krleži ljudi samo jad, gad i trulež, takve su mu i životinje: »A krave su bedreničave, i *sve* je slinavo i šapavo, metiljavo i blatno, *sve* gnjije u močvari, i *sve* ima rogove i krzno i dlakavo je i kožom obraslo«... (str. 91.) Neobična trivijalština, ali upravo djetinjski naivna!

No Krleža ipak više cijeni životinje četveronožne i pernate nego li ljude, kako se vidi iz ovoga njegova pisanja: »Prolaze ljudi i nose u svojim mračnim crijevima skuhane kokošje glave, žalosne ptičje oči, kravlje butove, konjska stegna, a sinoć još te su životinje veselo mahale repom i kokoši kvocale u predvečerje svoje smrti po kokošinjcima (po rđavoj ovoj stilistici ne zna se: da li su kokoši po kokošinjcima samo kvocale ili su u njima našle smrt!), a sada se sve svršilo u ljudskim crijevima i to se micanje i žderanje u jednu riječ zove: život po zapadnim evropskim gradovima u sutonu jedne stare civilizacije« (str. 27.).

Krleža je odjednom postao vegetarijanac i poput njihovih pisaca opisuje užas hranjenja mesom, kao da njegovi crveni ruski drugovi ne kolju

kokoši, krave i volove! Možda i ne toliko, ali zato imadu prilično velik apetit na ljudske živote.

Krležin se »ukus« katkada priljubljuje onome, što je kod životinja najodvratnije više nego simpatiji za ljude. Krležino prostaštvo izbija vidljivo na str. 51., gdje govoreći o pastuhu kočijaša Jože Podravca piše »Jože Podravci govore o svom oldenburškom pastuhu patetično, kao o polubožanstvu. Oni gledaju oldenburško spolovilo... tako prirodno kao što evropske malograđanske djevojčice mirišu cvijeće: isto tako jedna bestidnost u rimsko-moralnom smislu zapravo. Rascvale ruže na djevojačkim stolovima u čašama: simbol vječno spolnog. Ovo, kako Joža Podravec govori o spolu, to je nepokvarena prirodnost biblijska i njemu je pastuhovo mljezivo (rasplodno sjeme) sok skupocjen, što ga on prstima skuplja i čuva svaku kaplju, prodavajući ga po priskoku, kao njegova žena vrhnje!!...

Koliko god je to s u r o v o, p r o s t a č k o, o d v r a t n o, toliko je i cinično i zlobno, jer »rimski moral« cvijeću ne pridaje cinično-podlog značenja Krležina, već on njime kiti i oltare i najsvetije stvari. Krležine ove poredbe kao i ona o vrhnju i pastuhovom »mljezivu« jest najsirovije prostaštvo kome ne može biti mjesta ni u kojoj stručno-marvogojskoj, a kamo li u »l i j e p o j k n j i z i«! Članovi koje marvogojske udruge u Aziji stidjeli bi se, kad bi pročitali one Krležine retke, ali on se ne stidi.

Između ljudi i životinja po Krležu gotovo i nema razlike: »Ljudi su tople, tvrdoglave, sebeljubive životinje! Ljudi, u glavnom živu u vonju svog vlastitog isparivanja i dok uživaju u svom vlastitom gnjiležu, sve je što je od bližnjega gnjilo, to im smrdi« (str. 134.).

Već iz navedenih primjera može se uočiti Krležino ravnotežje između estetike, etike i zdravlja njegova mozga.

I jezik i stil su mu kao i način izricanja neobični, nesređeni, vrtoglavi, bezobzirni, sirovi: »Filip je osjetio jednoga dana u zdjeli svoga krila (!) debela, meka stegna dobroćudne Karoline«,... »osjetio je iznenada u svom krilu debelu, mokru, znojavu, usjanu Karolininu stražnjicu«... (str. 7.—8.)

Zar to nije estetička delikatesa »n a j b o l j e g a s a d a š n j e g h r v a t s k o g a p i s c a« Miroslava Krleže!?

Masa tuđih riječi, pobranih na ulici bez osjećaja za čistoću jezika kao na pr.: šupertli, fraklić, harnadla, veltanšaung, štruklja, farbenfleksi, kafenmašina, plehmuzika, štamperl, tepihklopfer, šlag, klebebilder, šlingeraj, švarckinstler i t. d. i t. d. Što više, Krleža je prije pisao e k a v s k i, valjda u želji da bude višim i originalnijim od svoje književne sredine.

»Povratak Filipa Latinovicza« je krparija povijesti propalih lica, b e z p r a v o g a j e d i n s t v a k o m p o z i c i j e, tako da se zapravo ne može odrediti ni tko je glavno lice te pripovijesti: je li sam Filip Latinovicz ili njegova majka ili ona harpija Ksenija Radajeva, koja je »razbila tri braka i propale dvije banke«? Pošto pripovijest svršava s njezinim

umorstvom, najnaravnije bi bilo nju držati glavnim licem pripovijesti te po njoj krstiti cijelu pripovijest.

Ali čitava okosnica radnje te pripovijesti je nenaravno navijena i nepsihološki nategnuta. Glavni razlog radi kojega je Filip Latinovicz postao nevoljom, kakva jest, leži u tome, što je njemu njegova majka, kad se je kao sedmoškolac povratio kući nakon lumpanja od »tri dana i tri noći« — zatvorila kućna vrata i bacila ga na ulicu, iza čega se je on proskitao, zahirio i propao, pa se k majci svojoj povratio kao živi leš tek nakon 23 godine!...

To je zaista psihološka laž, izvrnuta karikatura, jer nema te majke, koja ne bi i preko redarstva tražila svoga sina gimnazijalca, kad bi ga nestalo, kako se i u naše dane veoma često događa, a pogotovo nema majke, koja bi svome sinčiću pred licem zatvorila vrata i pustila ga da se po svijetu poteže kao propalica, a kad bi sve i bilo takovih zvjerskih majka, vlasti bi ih i društvo već priveli na pravi put.

Kao što je glavni početak radnje psihološki izopačen, jednako je promašen i njezin svršetak. Kad se advokat Vladimir Baločanski nakon svoje posvemašnje propasti i izlaska iz tamnice dovlači ka Kseniji Radajevoj, izvoru i uzroku svoje propasti, sâm ga Krleža prikaziva kao sjenu od čovjeka: »s l o m l j e n, b o l e s t a n č o v j e k, k r a t k o v i d a n, b e z c v i k e r a, s p r o s i j e d o m b r a d o m, *uzet«.* Ta sjena nekadanjeg čovjeka čuči mirno u kutu kao prebiveni, stari, krezubi pas. I najednom se događa čudo neviđeno: Kad je on doznao, da se Ksenija sprema pobjeći u Njemačku i njega ostaviti, ovaj uzeti bogalj se promeće u diva, pa jaku i okretnu onu Kseniju, »divljeg temperamenta«, »dugoljaste glave poput ruskog hrta«, grabi poput bijesnog gorile, obara je, svladava i pregrize joj grkljan svojim klimavim »porculanskim zubima«!...

To je vjerojatno upravo kao kad bi nam netko servirao: kako je stari, uzeti, slomljeni, krezubi pas, najedamput pobjesnio, te pregrizao grkljan jakoj vučici, koja mu se je pustila klati poput mirnoga jaganjca!...

Krleža u »Povratku Filipa Latinovicza« iznosi i neke svoje misli i ideje o slikarstvu, ali kad uzmemo u obzir, da je njegovu junaku glavna i najveća ideja, o kojoj dugo misli i mozga, iznijeti na platnu goli trbuh neke bludnice, od kojeg je kao mladić ogađen pobjegao, onda već unaprijed vidimo estetički sadržaj njegova slikarstva... O toj velikoj umjetničkoj ideji Filipovoj piše Krleža na više mjesta. »Taj trbuh trebao bi da se prelije preko platna u sasvim gnjilom, žitkom stanju, kao prezreo camembert«... (!) (str. 45.). »On u mislima slika svoj imaginarni trbuh, spajajući upravo one prijesne i mekane pojase mesa oko kukova i iznad butina u cjelinu poteza«... (str. 49.). I taj trbuh bludnice, razumije se, veličinom je dostojan »estetike« i duha Krležina, a bez vonja g n j i l e ž i, Krleži, toli mila, ne smije biti ni on, jer ne bi bio u skladu s njegovom estetikom, jer — po pisanju njegovu — »trbuh joj je bio raskriven, o g r o m a n i sasvim bijel kao svježi hljeb, kada leži na pekarskoj lopati. Samo to da je taj trbuh o g r o m a n, naduven, mekan i n a g n j i o kao kvasac pod prstom, da ima pupak, kao prijesan hljeb« (str. 44.).

Iz ovoga se vidi da bi Krleža kao slikar kistom posve naličio Krleži slikaru perom: trivijalnost, ogavnost, gnjilež. Za takvog slikara moglo bi se kazati ono, što je neki odlični kritičar rekao za poznatoga flamskoga slikara Jakoba Jordaens-a (1593.-1678.): »Slikar, koji se je odvratio od idealnoga te je svoj »ukus« crpio posve blizu zemlje.«

Pošto se u našoj književnoj sredini nalazi još ljudi koji ustaju na obranu Krležina pera proglasujući ga »najboljim današnjim predstavnikom hrvatske književnosti«, mi moramo ovdje po dužnosti dokumentarne kritike iznijeti iz ove najnovije Krležine pripovijesti nekoliko upravo odvratnih primjera piščeve najniže trivijalnosti, koji prelaze u drzovite neuljudnosti i prostaštva. Tako na pr. na str. 49. čitamo besprimjernu poredbu, koju ne možemo ni reproducirati. Ne mogu vjerovati, da bi ovakav mirisni vjetrić Krležina književnog cvijeća mogao prijati nosovima i najvatrenijih krleževaca!

Ali osim te neobične delikatese ima ih još nekoliko preslanih u opisu proštenja kod crkve sv. Roka, koji je inače najbolji dio čitave pripovijesti po snazi svoga opisa, ali karikiran, izveden sirovo, neukusno, previše drastično, muteći Kristovu ideju ljubavi i opraštanja marksističkim rušenjem.

Da je polazak crkvenih proštenja mnogima mamac i prilika za udovoljenje svojim strastima, to je već istaknuo Ivan Kozarac u svome »Đuki Begoviću«, ali tome nisu krivi sveci, nego rđavi ljudi.

Nakon isticanja »šekspirskog smrada« i »podrigavanja sitih crijeva« u crkvi, Krležino pero proštenjare i poklonike ovako prikazuje:

»Smrad onih pijanih govedara i dlakave masne stražnjice njihovih debelih kobila, oni potoci gverca i pive, razval mesa i histerično brujanje glasova, ono kosmato talasanje guzova i lisnjača i butina, debelih, masnih ženskih nogu, gležnjeva, zglobova, sukanja, rzanje konja, pohotno micanje pupaka i crijeva i mesa u mesu, to bi trebalo da bude furiozna orkestracija te sulude panonske svadbe, koja pijana urla na brdu oko jednog ranjenog rimskog čudotvorca« (str. 141.).

Kad čitate takva prikazivanja Krležina čini vam se, da gledate karikaturu koje Teniers-ove slike raspojasane razigranosti i plesa na tratini za crkvene slave, ali sa hotimičnim isticanjem svega što je gadno i odvratno: »Masa truba, masa svjetala, masa boja kao na sikstinskoj stijeni u jednom rasapu preobilja golih trbuha, blatnih gnjatova, zgaženih sisa, pijanih vještica« (str. 141.). Samo odvratna rugoba!

Krleža bi želio da apstraktne svoje opise »urbi et orbi« prikaže još zornije, pa preko F. Latinovicza mozga o slici na kojoj bi sve to bojama prikazao »kao dinamičnu ustalasanu pučinu trebalo bi razliti preko slike, a iznad svega masu golih ženskih trbuha, prijesnih, bijelih ženskih trbuha, ogromnih kao mlinsko kamenje, tako ogromnih ženskih trbušina masu, da izgledaju kao naduvene đavolske strvine, mješine mrtvaca, oblaci pijanih saturnalija, koje same proždiru svoje vlastito meso, a okrenule su svoju smrdljivu stražnjicu svemu«...

Kad čovjek, sve ovo s mozganjem čita i nehotice mu se nameće sumnja o zdravlju pameti pisca, koji nam sve to slika i koji svagdje vidi samo stražnjice, blato i smrad!

Krista želi pretvoriti u marksističko-komunističkoga silnika, koji bi morao izgledati poput »michelangelovskog golog titana« i zamišlja da vidi kako je »zamah Kristovih pesnica zaurlao nad tim prljavim govnom kao gola oluja uz zvižduk vjetra oštrog kao britva« (str. 142.).

Krležin cvijetnjak nalići zapravo smetištu na kome buji smrduša, otrovne gljive, bunika, velebilje, kopriva i drugo smrdljivo-otrovno bilje, odvratno i pogibeljno zdravlju morala i estetici čovještva.

Prema svemu dakle, krleževštinom u književnosti bismo mogli nazvati fotografsko prikazivanje moralne trulež u bojama sirovim, neskladnim, neukusnim i odvratnim uz metodu samovoljne drzovitosti i bezobzirnog samoumišljanja, što je sve bliže vještini nego umjetnosti, a djela koja prikazuju samo odvratnost i grdobu ne mogu imati estetske vrijednosti, jer su zapravo negacija i rušenje ljepote i estetike, da o etici i ne govorimo!

Stipan Banović

ZASLUGE HRVATA ZA RENESANSU

Povodom četiristogodišnjice smrti Lodovika Ariosta

Dvije sretne činjenice omogućiše Italiji da se podiči svojim »cinquecento«, ili, kako ga nekoji vole nazivati, *»zlatnim vijekom«* talijanske knjige i umjetnosti. Prva se sretna činjenica sastojala u tom, što su u ono doba u Italiji pape i kardinali, knezovi i velikaši, biskupi i niža vlastela, uzdržavali u svojim dvorima čitave rojeve književnika, veće i manje a i problematičke vrijednosti, koji su se donekle ubrajali u »obitelj svoga patrona«, pa su se i zvali »famigliari«, iako se je pod tim nazivom razumijevala i služinčad. Nekoji velikaši su se pače natjecali tko će da ih ima više, pa ih je na pr. kardinal Ippolito de' Medici uzdržavao do tri stotine. Ti su ljudi obnašali kod svojih gospodara razne časti i obavljali razne službe: ponajčešće bijahu njihovi tajnici, ministri i poslanici. To bijahu ljudi otmjeni, umni i daroviti, ali ih bijaše i bez savjesti i bez stida, pa su, prema ponudama, lako mijenjali svoje gospodare, i stoga nije čudo, što im je, najvećoj većini, laskanje bila druga priroda. Bilo ih je i poštenih i čestitih, ali ti bijahu manjina, a među te treba svakako ubrojiti Lodovika Ariosta u prvoj, i Torquata Tassa u drugoj polovici toga vijeka. Oba ova slavna pjesnika uživahu na dvoru vojvoda d'Este u Ferrari baš onako, kao što je, u XVIII. stoljeću, uživao na bečkom dvoru Metastasio punih pedeset godina: u doba Karla VI., Marije Terezije njegove kćeri, i njezina sina Josipa II. Metastasio bijaše njihov »dvorski pjesnik«, i takav je naslov on i nosio; dok Ariosto i Tasso bijahu to isto, ali bez službenoga naslova.

Između mecenata Ariostova doba svakako zaprema prvo mjesto papa Leo X., sin Lorenza de' Medici, nazvanoga »il Magnifico«. Papa Leo, odrastao i odgojen u dvoru gdje bijaše stjecište učenih ljudi i vrsnih umjetnika, čovjek vrlo darovit, lijepe inteligentne vanjštine, zanesen za klasične nauke i umjetnost, kad je zadobio papinsku tijaru, nije mogao

da odoli duhu vremena, još manje diktatu svoga srca, te je, poput Perikla, dao ime svome vijeku.

Nije nikakovo čudo, što su u takvim prilikama nicali u »cinquecentu« nebrojeni pjesnici, književnici uopće, i umjetnici svake grane. Netko je izračunao da je u onom vijeku bilo do *hiljadu samih pjesnika,* što je posve moguće, ali od te hiljade ni deset postotaka njihovih imena ne zapremiše bolja mjesta u povijesti talijanske književnosti.

Ako talijanski pjesnici ne bi sami mogli da opravdaju za »cinquecento« naslov »zlatnoga vijeka«, taj mu naslov svakako priuštiše njegovi veliki slikari, kipari, graditelji i rezbari, nekoji do dana današnjega ne natkriljeni, a ipak od mediokrita često spominjani uz značajnu grimasu. Raffaello Santi vrijedio je kao umjetnik Dante-ova uma, a Petrarkina srca. Sin lijepih roditelja, i sam vrlo lijep muškarac, slikao je samo ono što je lijepo; sve je prikazivao lijepo; možda nije ni znao prikazati nešto ružna; i starce je prikazivao lijepe. Kad se doda Raffaellovu imenu Michelangelovo, koga ne dostiže nitko, a badava su se naprezali i naprežu se da ga kopiraju; i kad se tim dvama dodadu imena: Leonardo da Vinci, Correggio, Pietro Perugino, Tiziano, Paolo Veronese i Tintoretto; pa arhitekti Bramante i Sansovino, tad se ipak mora priznati »cinquecentu«, da bijaše pravi »zlatni vijek« talijanskoga duha.

Koliko je istinito, da bez mecenatstva onodobnih velikaša talijanskih toga svoga zlatnoga vijeka Italija ne bi zapamtila, toliko je istinito, da, *bez obezbijeđenja Italije protiva poplave turskih horda, ne bi bilo ni spomenutoga mecenatstva, još manje pak talijanskoga zlatnog vijeka.* A to je ona *druga sretna činjenica,* koju mi Hrvati možemo da uvijek ponosno naglasimo, jer nas opovrći ne može nitko. Ta je historijska istina danas poznata *čitavom svijetu,* budući da je bila osobito naglašena god. 1924., pred najodličnijim zastupnicima cijeloga kulturnoga svijeta u Napulju, kad se je slavila sedamstogodišnjica osnutka toga sveučilišta. Tom prigodom se bijahu sastali u Napulju predstavnici *svih* sveučilišta iz svih pet strana svijeta, pa se je među njima našao i tadašnji *rektor hrvatskoga sveučilišta,* koji je, pred licem talijanskoga suverena i pred svim tim odličnim zastupnicima, u svojem pozdravu i čestitci naglasio baš tu veliku historijsku istinu. Pozdrav svečarici od strane jedne od najmlađih njezinih sestara, izrečen talijanski, stenografiran je i u cijelosti odštampan u spomen-knjizi, koja je kasnije iz Napulja razaslata svim sveučilištima svijeta. Tako je sama Italija priznala historijsku činjenicu, da je H r v a t s k a o m o g u ć i l a I t a l i j i miran razvoj knjige i umjetnosti u doba kad je Zapad bio najviše ugrožen.

Ta velika istina, da *Italija imađe da zahvali i našim ocima što je mogla da doživi svoj zlatni vijek,* ne osniva se samo na velevažnom svjedočanstvu dubrovačkoga pjesnika Vladislava Minčetića, koji nam je namijenio svoje divne stihove:

»O d r o b s t v a b i d a v n o u v a l i h
P o t o n u l a I t a l i j a,
O h r v a t s k i h d a s e ž a l i h
M o r e o t m a n s k o n e r a z b i j a«;

niti se osniva samo na stihovima, koje su *Turci krajišnici* pjevali u ono doba:

»A da nije Slunja i Tounja
Sve bi naše do Mletaka bilo!«

već se osniva na neoborivim historijskim dokazima, od kojih ćemo ovdje navesti samo nekoje.

Nije papa Leo X samo tako izrazio priznanje hrabrosti otaca naših u obrani granica Italije i kršćanskoga Zapada, kad je Hrvatsku nazvao »antemurale Christianitatis«, bedemom kršćanstva, da u času oduševljenja nešto izjavi u slavu hrvatskoga naroda, već je ta izjava bila naravni izlijev njegove plemenite duše, koja je od prvoga dana njegova uzvišenja na Petrovu Stolicu ustrajno pratila razvoj događaja u Hrvatskoj. Papa Leo X. vladao je od god. 1513. do 1521. Baš god. 1513. vijećao je u Rimu crkveni *lateranski sabor,* peti toga imena, koji se bijaše sastao god. 1512. pod papom Julijem II., a razišao god. 1517. pod Leonom X. Na tom je saboru sudjelovao i modruški biskup *Šimun Kozičić,* koji je točno na 27. lipnja 1513. govorio sabranim Ocima o ž a l o s n i m p r i l i k a m a u H r v a t s k o j, i k a k o T u r c i d a n o m i c e m j e s t a p a l e, g r a d o v e o s v a j a j u, *a krštene duše u roblje odvode.* Istaknuo je, kakvi su klanci u hrvatskim krajevima, *koje hrvatski narod svojom krvlju brani, i tako* s p r i j e č a v a d a T u r c i u I t a l i j u p r o v a l e. Kozičića je podupro i prisutni kardinal *Tomo Bakač,* koga je Leo X. nekoliko dana iza toga imenovao svojim poslanikom »a latere« za cijelu sjevernu i istočnu Evropu, i dao mu punu vlast da diže *križarsku vojnu protiv Turaka u pomoć Hrvatskoj,* koja se je vojna žalibože, pod vodstvom Gjure Dože, izrodila u građanski rat u Ugarskoj. A kad je ban biskup *Petar Berislavić* te iste godine na 16. kolovoza porazio Turke u krvavom boju kod Dubice, gdje ih je više tisuća poginulo, papa Leo X. posla tomu hrvatskomu banu posvećeni mač i klobuk. Banov poslanik, splićanin *Toma Niger,* skradinski biskup, pridolazio je poslije toga često u Rim, a po njemu je papa slao banu i novaca i hrane, da se obrane pogranični gradovi Hrvata. To bijaše i jedina pomoć, na koju su mogli računati Hrvati u svojem divovskom ratovanju. Pisalo se je onih decenija nebrojeno puta: *ako propadne Hrvatska propala je Italija* i Njemačka, pa ipak Hrvatima nitko drugi nije pomagao osim pape. Leo X. je i god. 1515. i 1516. opetovano pisao banu Berislaviću. U tim ga je pismima tješio, da mu je kralj francuski obećao pomoć za Hrvatsku; pače u jednom pismu veli papa, da je *banove »slave pun cijeli svijet«.* Kad je god. 1519. na 12. prosinca, poslanik bana Berislavića biskup Toma Niger u *papinskoj konsistoriji opisao strašne borbe Hrvata, da obrane svoju zemlju i kršćanski Zapad, tad je Leo X. izjavio da* n e ć e d o p u s t i t i d a p r o p a d n e H r v a t s k a, n a j j a č i š t i t i b e d e m k r š ć a n s t v a.

Ban Berislavić poginuo je kod potoka Korjenice g. 1520. vojujući protiv Turaka. Slijedeće godine, 1521., umro je i zaštitnik Hrvata papa Leo X. Iste godine u kolovozu Turci osvojiše Zemun, a malo iza toga predao se Beograd. Godina 1522. bilježi krvave borbe kod Knina, Skradina i Klisa, tako da je punim pravom na 19. studenoga 1522., na saboru

u Nürnbergu, pred licem cara Karla V., knez *Bernardin Frankopan*, pošto je opisao ljute, nevjerojatne borbe Hrvata protiv Turaka, mogao ustvrditi: *»Hrvatska je štit i vrata kršćanstva«* i dodati značajnu poslovicu *»Et tua res agitur, paries quum proximus ardet«* (radi se i o tvojoj koži, kad ti susjedova kuća gori).

Kad smo tako utvrdili, da je bilo općenito poznato i priznato da je Hrvatska obranila Italiju u vijeku Lodovika Ariosta, prelazimo da kažemo nešto o tom velikom pjesniku, kojega ove godine slavi Italija a spominje cijeli kulturni svijet.

Ariosto se rodio u Reggio di Emilia god. 1474. od plemenite, ali neimućne obitelji. Otac mu bijaše zapovjednik citadele u onom malenom gradu. Isprva se mladi Ariosto bijaše posvetio pravnim naukama, ali te je već u svojoj dvadesetoj godini napustio, da se posveti lijepoj knjizi. U svojoj 28. godini bjaše gradski kapetan u Canossi, nekoč znamenitom gradiću grofice Matilde, i tu je spjevao sjajan latinski Epithalam, prigodom vjenčanja princa Alfonsa d'Este s poznatom Lukrecijom Borgia. Odmah slijedeće godine, 1503., uzeo je Ariosta k sebi u službu kardinal Ippolito d'Este. On je tad, riješen materijalnih briga, imao prilike da se bavi perom, — ali se nije više bratimio s latinskim muzama, već s talijanskima: pisao je i pjevao na talijanskom jeziku. Napisao je i nekoliko drama, dakako komedija, za kazalište u Ferrari, a jednu po narudžbi Leona X. Kardinal Ippolito, kao i njegov brat Alfonso, više puta upotrijebiše mudroga i otmjenoga Lodovika kao svoga poslanika na razne, tada mnogobrojne, dvorove talijanske. Od kardinalove službe Ariosto je prešao kasnije u službu vojvode Alfonsa, koji mu je konačno povjerio upravu u Garfagnani. Pod stare dane sagradio si je u Ferrari kućicu i uza nju uredio vrtić, što još i danas postoje, i tu je na 6. lipnja 1533. zaklopio svoje oči.

Ariosto je bio istom u dvadesetoj godini kad je u strašnoj bitci na Krbavskom polju izginuo cvijet plemstva hrvatskoga, što je teško odjeknulo u kršćanskom Zapadu; doživio je poraz Turaka pod Jajcem god. 1500.; drugi njihov poraz kod Dubice god. 1513.; pad Zemuna i Beograda god. 1521.; propast Ostrovice nedaleko Vrane god. 1523.; tursku opsadu Klisa god. 1524., kad su njegovi branitelji korjenje s octom jeli; divnu obranu Jajca po knezu Krsti Frankopanu god. 1525.; propast Osijeka i poraz na Mohačkom polju god. 1526.; prvu opsadu Beča god. 1529.; i nečuvenu dotle obranu Kiseka po junaku Nikoli Jurišiću, koji je s posadom od 700 momaka zaustavio i prisilio na uzmak golemu vojsku cara Sulejmana od 140.000 ljudi. To su sve bili krupni događaji, o kojima je vodio računa kršćanski Zapad, pa su bili dobro poznati i na dvoru ferrarskih vojvoda. I baš kad je slavni Jurišić u Kiseku stvarao sebi vijenac neumrle slave, Ariosto je nadzirao treće izdanje svoga divnoga viteškoga eposa »Orlando Furioso« (potpuno izdanje od 45 pjevanja); *i dok su na spomenutim ratištima Hrvati svoju krv lijevali da zaustave napredovanje Turaka i da spase kršćanski Zapad, Italija je uživala* u nebrojenim neumrlim djelima Michelangela kipara, slikara i arhitekta; u najpopularnijoj od svih slika na svijetu »Zadnjoj Večeri« Leonarda da Vinci; u Raffaellovim »Stanzama« i vrlo brojnim njegovim Madonnama; u Tici-

janovim slikama vjekovite vrijednosti. Svakako velika bijaše razlika brojiti mrtve na bojnom polju i viđati rane ranjenim junacima na jednoj strani, i diviti se, na drugoj, nedalekoj strani, Michelangelovoj »Pietà«, Leonardovoj »Moni Lisi«, Raffaellovoj »Sikstinskoj Madonni« ili Tizianovoj »Assunti« u Santa Maria dei Frori. D a j e H r v a t s k a b i l a o d T u r a k a p r e g a ž e n a s v e g a t o g a I t a l i j a n e b i i m a l a!

A što je »Orlando Furioso« (Bijesni Orlando)? Netko ga je ovako ocjenio: »Orlando Furioso« je prekrasan san, prekrasno maštanje, ali san i maštanje štono se ljudima uvijek sviđeše i što će se uvijek sviđati.

»Orlando Furioso« je viteški epos. Kako je Dante-ova »Divina Commedia« epos religijozni, tako je ovaj epos viteški. U doba Ariostovo publika je najviše voljela pripovijesti o vitezovima na vilovitim konjima, sa začaranim oružjem, s amajlijama ispod oklopa; pripovijesti dakle, u kojima se često javljaju čarobni prsteni, razni otrovi, vile i vilenjaci, čarolije i čarobnjaci, vještice, začarane šume i začarani perivoji, i slične stvari. Nama se danas čini neobičan, možda i smiješan takav ukus publke. Ali, svako doba ima i svoje ukuse. I sva ona maštanja znao je Ariosto prikazati savršeno, najsavršenije što se može, s osobitom svojom umjetnošću, koja se ne da definirati, kao što se ne da definirati ni umjetnost slavoga Leonarda da Vinci, ili umjetnost divnoga Raffaella, budući da je jednomu i drugomu i trećemu umjetnost bila nadahnuta.

Svijet, što nam Ariosto opisuje, nije ni talijanski, niti ikojega drugoga naroda. On je sam izmislio sve svoje junake i junakinje, pa stoga »Orlando Furioso«, kao što nije po naslovu, *nije* ni po sadržaju *nacijonalno talijanski epos.* Ali vrijednost umotvora nikad se nije mjerila po naslovu, već po duhu što ga oživljuje. Ipak, svaka je literatura u glavnom, odraz doba života dotičnoga naroda. Tako je i Ariosto čedo svoga vremena, koje je voljelo nemoguća junaštva i uopće svaki nemogući događaj, *pa stoga i u njegovu »Orlandu« sve vrvi nevjerojatnošću i nemogućnošću.* Svako stoljeće imalo je svoju karakteristiku i svoj ukus.

»Orlando Furioso« je nastavak nedovršenoga eposa velikoga quattrocentiste talijanskoga Mattea Boiarda, pod naslovom »Orlando Zaljubljeni« (Orlando Inna morato). Da shvatimo djelo Ariostovo, treba da se najprije upoznamo sa sadržajem toga Boiardova djela.

Karlo Veliki oglasi veliki turnir u Parizu na Duhovske Blagdane. Tom se prigodom prigodom sabraše na banketu 22 hiljade osoba. Karlo je sjedio na zlatnoj stolici uz okrugli stol sa svojim po izbor junacima. Najedared se pojave četiri gorostasa, u njihovoj sredini divna djevojka, a iza nje jedan vitez. Ona izjavi, da je vitez njezin brat, koji je željan megdana, pa će ona sebe dati za nagradu onome, koji njega iz sedla izbaci; ali, koga on svlada, taj ostaje njihov sužanj. Doda jošte, da njih šestero dolaze iz Azije. Ona bijaše Angelika, kćerka kitajskoga kralja, a njezin je brat imao začarano oružje i zlatno koplje, što no obaraše svakoga, koji bi ga se dotaknuo. — Kršćanski vitezovi zatravljeni od ljepote djevojke žrijebom izabraše između sebe tridesetoricu, koji će se redom ogledati s tim azijskim junakom prije Orlanda. Prva tridesetorica bjehu poražena. Angelika se povuče u Ardensku šumu, kamo ju slijede tri zaljubljena kršćanska viteza: Rinaldo, Ferraguto i Orlando. Rinaldo ožedni, pije vodu iz začaranog vrutka, zaboravi na svaku ljubav i zaspi. Angelika pije iz drugoga vrutka koji imade svojstvo da raspali ljubav, i ona se zaljubi u Rinalda. Kad ga je ugledala, gdje spava, nabere liljana i ruža prekrije mu time lice i milo ga promatra.

Rinaldo se probudi, prepozna ju i pobježe. Angelika se rastuži i usne. Ferraguto ubije Angelikina brata i natakne na glavu njegov začarani kalpak. Orlando naiđe na Angeliku, ne zna da li je na nebu ili na zemlji; i dok ju promatra nadođe Ferragato, s kojim se Orlando uhvati u koštac, Angelika se probudi, iznenadi se i bježi. Ferraguto napusti borbu s Orlandom, da pohiti u pomoć kralju Karlu, protiv kojega je poveo vojsku kralj Gradasso. Poslije duga zapletaja svakojakih dogodovština, konačno su kršćani poraženi, Gradasso zarobi samoga Karla i njegove vitezove, stisne opsadom Pariz, ali konačno kršćanin Astolfo sa zlatnim kopljem svlada Gradassa i taj se povuče. Orlando je međutim krenuo put Azije za Angelikom. Ali on i njegovi drugovi dospješe u začarani jedan dvorac. Na Angeliku navali tatarski kralj; ona oslobodi Orlanda i njegovih osam drugova iz začaranog dvorca, te svi složno s Angelikom porazište tatarakog kralja. Sad Orlando zametne dvoboj s Rinaldom poradi Angelike, ali ova nagovori Orlanda, da pomoću njezina čarobnoga prstena pođe da uništi dvorac jedne njezine neprijateljice. Orlando izvrši nalog. Kad prispije vijest, da je kralj Agramant provalio u Francusku zajedno s junakom Ruggierom, Orlando se izmiri s Rinaldom i oba krenuše na povratak u Evropu, a za njima i Angelika. Rinaldo se povrati u ardensku šumu, napije se iz drugoga vrutka i raspali ga ljubav; ali i Angelika zagrabi iz drugoga vrutka i njezina se ljubav ugasi. Nasta opet raspra između Orlanda i Rinalda poradi Angelike, a kralj Karlo je obeća onome, koji će se iskazati kao bolji junak.

Tu je Boiardov »Orlando Zaljubljeni« prekinut, te se nastavlja u sadržaju Ariostova »Orlanda Bijesnoga«.

Kad se je krasna Angelika povratila u Evropu, opet se otimlju za nju najhrabriji vitezovi, ali im ona umakne svima. Najzad dospije na pusti morski greben, gdje joj prijeti užasna morska neman da će je proždrijeti. U to doleti na svojem ipogafu (fantastični konj: pola lav, pola orao) vitez Ruggiero, koji ubije morsku neman i uzme sa sobom Angeliku na svoga letećega konja; ali dok se taj konj počne spuštati na zemlju, Angelika nestane. Pojavi se ona opet u času kad je bijesnila najžešća bitka pod Parizom, između pogana i kršćana: neviđena dođe na bojno polje, vidi ranjena jednoga mladog Crnca, uzme ga k sebi da ga njeguje, izliječi ga i s njim pođe u svoj daleki Istok.

Međutim Orlando od boli za ljubljenom Angelikom ljuto je tugovao. Kako i ne bi, kad je zbog nje dijelio nebrojene megdane, čak i s kršćanskim junakom Rinaldom, koji mu bijaše pravi rođak. I kad je Angelika, pored svih odličnih kršćanskih vitezova ipak odabrala jednoga Crnca, njega se je to toliko kosnulo, da je sišao s uma i pobijesnio, dok ga božja milost nije konačno izliječila i on opet postao pravi kršćanski vitez. On oslobađa krasnu i kreposnu Isabellu, koja bijaše također izložena morskoj nemani, a oslobađa je i iz ruku razbojnika.

Ruggiero je antiteza Orlandu. On je poganin, posjeduje svu istočnjačku mudrost, pozna sve čarolije, nakon dugih svakojakih peripetija postaje kršćanin, i kao takav zaruči kršćanku Bradamante, sestru junaka Rinalda. Eto: poganki Angelici ne bje suđeno da zavlada s kršćaninom Orlandom; dok krasna, čista, jaka, kreposna Bradamante, koja niti nije svijesna svoje moći i hrabrosti, pače ne zna niti da ima začarano koplje, ona zavlada s bivšim poganinom. Ruggiero, da sasvim zavrijedi njezinu ruku, spušta se na svojem konju niz Dunav, i priskače u pomoć Bugarima kad ove hoće da pokori car istočni Konstantin i njegov sin Leon, koji uz to čezne za rukom divne Bradamante. Nakon golema zapletaja Ruggiero ipak dobije svoju obožavanu Bradamante, koje se je grčki carević konačno odrekao. Ruggiera i Bradamante pjesnik slavi kao osnovatelje loze Estenske, koju već u III. pjevanju uzvisuje do nebesa, dok u VII. naziva divnu Bradamante praroditeljkom nepobjedivih junaka, dapače »polubogova«, koji će povratiti Italiji staru slavu. Uopće čitavi epos izgleda složen u slavu Ferrarskih vojvoda: oni su najsilniji junaci čak od doba Karla Velikoga; oni su najkreposniji i

najumniji; Ariosto pače kandidira kardinala Ippolita i za papinsku stolicu, kao najdostojnijega.

Dvije glavne Ariostove junakinje: Angelika i Bradamante predstavljaju *dvije ideje, dvije religije: muhamedansku i kršćansku.* Muhamedova je vjera s dviju strana bila provalila u Evropu, svladala je mnoge zemlje, kao što je Angelika svladala mnoge kršćanske junake. Arapi bijahu zavladali pirenejskim poluotokom: oni su u Ariostovo doba bili puka historijska uspomena, ali Osmanlije su se bili u to doba zavukli do u srce Evrope. Oni ipak konačnu pobjedu nad kršćanima slaviti ne mogu. Kao što je Angelike najzad nestalo u Aziji, tako će nestati i Turaka. »Caccial d'Europa!« dovikuje pjesnik kršćanskomu svijetu: protjeraj Turčina iz Evrope! Kršćanska religija imade konačno da zavlada svijetom i svatovi bivšega poganina Ruggiera i kršćanke Bradamante ne znače ništa drugo do li konačni triumf kršćanske misli. Tim, što je Angelika najzad postala ženom običnoga Crnca, pjesnik je htio da prikaže kako se je Muhamedova vjera raširila na crnom kontinentu. Sva Orlandova epopeja, ne predstavlja drugo do li *dugotrajnu borbu* između kršćanskoga i muhamedanskoga svijeta. O toj borbi, vrlo blizu granica Italije, u Ferrari su imali vrlo česte vijesti, za koje je Ariosto znao, pa nam u Orlandu personificira zapadne kršćanske narode, koji mogu i da luduju, da međusobno krvare, ali ipak će ostati vjerni kršćanskoj ideji, koja konačno mora da iznese potpunu pobjedu.

Sva epopeja Orlandova nema u sebi ništa historijskoga. Sve je puki plod pjesnikove mašte: i ljudi, i mjesta, i događaji i čudesa; pa stoga, tko bi htio da s historijom i geografskom kartom u ruci te događaje rasvijetli, badava bi se trudio, i ne bi nikad shvatio ove epopeje. Ali, iako »Orlando Furioso« nema svoju historijsku vrijednost, ostaje mu uvijek njegova idejna vrijednost, sadržana u golemom kontrastu između dviju religija, između Istoka i Zapada, pa je stoga »Orlando Furioso« ipak kršćanski epos. Orlando nije predstavnik borbe s perom, jer ta između Kristove i Muhamedove nauke u ono doba ne bi imala smisla; on je predstavnik borbe mišica i smrtonosnoga oružja.

Ariosto je svoje djelo neprestano ispravljao i dopunjao. On ga je dotjeravao i onda kad je slog već bio u stroju. I kod prvoga izdanja g. 1516., i kod drugoga 1521., pa i kod trećega g. 1532., on je postupao jednako. Posred tiskanja znao je obustaviti stroj, davao je izvaditi slog, pa je provađao ispravke i umetao nove oktave; a kad je bilo sve po njegovoj želji uređeno, slog je nanovo išao u stroj i nastavljalo se štampanje. Štampar, naravski, otprije štampane arke nije uništavao, već ih uvezivao kao i potonje, ispravljene; i odatle silne varijante u tim i poznijim izdanjima, sve do u naše doba.

Najveći umovi talijanski, mnogo prije velike revolucije, koja je probudila nacionalnu ideju kod pojedinih naroda, ostaviše nam u svojim djelima divne dokaze svoga narodnoga patriotizma. Njihov patriotizam bijaše im nadahnut. Oni su u tom pogledu pripadnici devetnaestoga vijeka. *Dante*, najveći pjesnik svih vijekova, koji u svojoj »Divina Commedia« na odličnom mjestu (Paradiso, XXX, 103) ovjekovječio našu Kroaciju, plače i gorko se obara u VI. pjevanju »Čistilišta« na savre-

mene prilike tadašnje Italije, i gledajući kako se Mantovanac Vergil grli sa svojim zemljakom Sordellom, ogorčeno kliče: »Jao, robinjo Italijo, dome svake boli, brode bez kormila u velikoj oluji, tvoji mrtvi se grle, a tvoji živi se glođu, pa čak i oni koje zaštićuje jedan te isti bedem, jedna te ista jama.« — Petrarca je svoje najdivnije dvije kancone spjevao jednu u slavu Bogorodice a drugu *u slavu Italije*. — Ariosto pak, gledajući tuđince u gornjoj i u donjoj Italiji, strašno grmi u XVII. pjevanju »Dormi, Italia imbriaca, e non ti pesa — Ch'ora di questa gente, ora di quella — Che gia serva ti fu, sei fatta ancella?« (Spavaš, pijana Italijo, i nije ti teško, što sad robuješ onima, koji su jednom bili tvoji robovi?). U svojem nedostiživom eposu (Pjev. IV. 11) spominje i naš Jadran. On veli: kako se s vrhunaca pirenejskih, kod bistra obzorja, lijepo vide s jedne strane Španija a s druge Francuska, tako i s apeninskoga vrhunca, po kojem možeš da dođeš u Camaldoli, vidiš s jedne strane toskansko a s druge slavensko more. »Come Apennin scopre il mar Schiavo e il Tosco«. — Nelijepu riječ »schiavo ne smijemo Ariostu zamjeriti, kad su u ono doba sami naši oci, nazvavši zemlju između Drave i Save S l a v o n i j a, dali povoda da se ta riječ izobliči u Schiavonia, Schiavone i Schiavo.

B a r e P o p a r i ć

PROBLEM SREDNJE ŠKOLE

Prema piscu Torbergu i pedagogu Berusu

U »Glasniku jugoslovenskog profesorskog društva« za mjesec rujan god. 1931. izišao je iz pera g. prof. dra Berusa kratak prikaz romana »Učenik Gerber je apsolvirao« s nekim primjedbama, ali se u nas nije nitko osvrtao ni na Torbergov roman ni na Berusove »stručne« primjedbe, dok se taj roman nije prošle godine objelodanio u hrvatskom prijevodu. Od toga je časa spomenuta Torbergova knjiga prodrla među našu stariju srednjoškolsku mladež, mnoge đake na fakultetima, pače i među neke profesore srednjih škola. Tako je g. profesor Berus za kratko vrijeme postao stjegonoša Torbergovih nazora. Vrijedno je, da se o Torbergu i gosp. Berusu napiše nekoliko riječi za publiku, koja nije imala prilike pročitati prikaz g. Berusa.

G. Berus otvoreno veli, da mu »naša jugoslavenska srednja škola izgleda blaža i umjerenija s obzirom na pedagoški postupak, pak stoga savršenija od njemačke«. Mi pak možemo potpunim pravom formulirati tvrdnju, da to čisto subjektivno mnijenje ni ne zaslužuje drugog atributa, jer tu nema govora o našim i njemačkim školskim prilikama, dakle o prvom uvjetu za objektivan sud. Osim toga se g. Berus vrlo rado podaje generaliziranju pojava na njemačkim i našim srednjim školama, a to je posve kriv sud i zato veliki psiholog Le Bon subjekte takovih sudova meće u rubriku inferiornosti. Do prevrata se moglo u Hrvatskoj govoriti

o urednom postupku na srednjim školama i o đaštvu dobrih svojstava u moralnom i intelektualnom pogledu; ali iza god. 1918. vlada zlokobno strančarstvo u vrlo znatnom postotku i na srednjim školama: među đaštvom i među profesorima, često na pritisak stranačkog ravnatelja. Kao najodvratniju pojavu valja istaknuti, da se neki đaci n e s r a m e stupiti u četu konfidenata. Zato je u ovo razvratno doba upravo kao naručena dobro došla knjiga g. Dra Vuka Pavlovića »Ličnost i odgoj« uopće, a napose radi 10. i 11. poglavlja; iz potonjega vadim sa strane 171. ove riječi: »Odgajatelj ostaje tako dugo vjeran samome sebi i osobitim svojim ciljevima, dok djeluje i dok se očituje potpuno nezavisan od politike (t. j. političara) i njezinih ciljeva«. Važne su i riječi na str. 171.: »Pedagogička funkcija ne može nikako zadržati osebno svoje značenje u okviru kulture ni održati primjereno joj mjesto u sklopu s ostalim kulturnim funkcijama, ako se ne očuva od utjecaja, koji bi bilo u kojem pravcu bili njenu bistvu tuđi ili možda i protivni. A mogla bi to teže očitovati naročito svoje biće i to manje sačuvati svoje dostojanstvo, kad bi se povredila ciljevima i upravljala prema porivima, koji bi je skrenuli na područje indiferentnoga postojanja, te je tako lišili upravo one njene osobitosti i bitne odlike, po kojoj naznačuje funkciju specifično ljudsku, u isključivome smislu umnome i slobodnome biću svojstvenu.« Prema tome oni, koji u svojim rukama imaju sudbinu našeg osnovnog i srednjeg školstva, morali bi živo nastojati, da se svaki politički smjer odstrani iz škole kao veliko zlo, koje razara moral već u školi, pa će to svoje djelovanje s većom silom i hitrinom nastaviti u kasnijem životu.

Prema gornjoj tvrdnji g. Berusa valja očekivati, da će Nijemci, ako saznaju za ovaj sud g. Berusa o pedagogijskoj taktici naših profesora, naskoro početi ovamo dolaziti, da se usavrše u postupku s đacima promatrajući naše uzorne pedagoge od najjužnije do najsjevernije, od najistočnije do najzapadnije točke naše zemlje. Neka o toj kulturnoj pojavi vodi bilješke g. Berus, pa neka nas s vremenom usreći velikom knjigom o utjecaju naših pedagoga na one iz Njemačke. Tom zgodom neka zabilježi i ono, što se je nedavno desilo u Varaždinu.

Uz tu izreku g. Berusa mora se spomenuti odmah druga primjedba, koja otvoreno kaže, da je g. Berus čvrsto uvjeren, da je sve bilo onako, kako to Torberg predočuje u svom romanu. Roman i — gola istina?! Pametni ljudi često sa skepsom primaju ono, što u povijesti iznesu na vidjelo ljudi kao priznati učenjaci i objektivni, a g. Berus vjeruje tomu romanu valjda više nego sv. Pismu. Zar g. Berus ne osjeća, da to piše Torberg kao f a n a t i č a n k o m u n i s t samo zato, da njemački narod još gore razori u duši ubivši mu pouzdanje u moral i spremu njegovih odgojitelja i njegove omladine, kojoj mora danas sutra ostaviti sve svoje duševno i materijalno blago, da ga čuva i unapređuje? Zar taj pisac ne uviđa, da je Torberg htio tim romanom omraziti i školsku omladinu s državnom upravom, da ova zato uvede pritisak, koji bi naskoro prouzročio revoluciju po svim srednjim školama? Nije moguće vjerovati, da se cijeli narod onako izražava o svom hramu prosvjete, kao to Torberg govori u smrdljivu n a t u r a l i s t i č k o m d u h u: »Kad budemo svršili,

svi ćemo se po ..... na nju.« Ta Nijemac ima i kućnog odgoja kud i kamo više nego oni, koji su pred sto godina, a neki i kasnije stupili u p r i p r a v n i t e č a j z a e v r o p s k u k u l t u r u, pa ipak nisu te naše škole tako šta doživjele od svojih učenika, a Torberg nas hoće da uvjeri, kako su njemački đaci spali na stupanj komunističkih manira.

Kakav je bio taj izmišljeni Gerber? Za njega veli g. Berus, da je to bio lijep, u m n o i m o r a l n o r a z v i j e n mladić; on je izostajao neopravdano iz škole, na početku VIII. razreda stvara odluku, da će prkositi profesoru Kupferu, ali da će marljivo raditi. Na jednom mjestu Gerber ovako umuje u profesorima: »Profesor sudi o đacima: »Ti si za školu, a ti nisi.« A tko Vama, g. profesore, sudi ili je sudio, da li ste za profesora ili nijeste?« Na ovo primjećujem, da uz ljepotu fizičku ne ide uvijek i umna i moralna vrsnoća (i pristojnost!), kako to upravo potvrđuju gornje izreke o Gerberu. Da je bio uman, on bi ponajprije bio s malo muke dobio makar prvi red, ako ne odliku, a Torberg navodi, da je Gerber pozitivno odgovarao samo — iz njemačkog jezika. Njegovo je umovanje vrlo plitko, kad on nezna, da komisija izdaje svjedodžbu i o stručnoj spremi i o pedagogijskoj sposobnosti. Ta ni na Balkanu ne ulaze kandidati à la Köpenick u razrede, da se tu đacima predstave kao stručnjaci! To mu ujedno daje slabu svjedodžbu o njegovoj moralnoj strani, jer ne će da priznaje autoriteta, za koji jamči državna organizacija, da nije nikakav falzifikat. U moralnom pogledu Gerber gubi mnogo i onda, kada odlučuje, da će profesora »z a f r k a v a t i«. Naprotiv je g. Berus mogao tom zgodom naglasiti, da je zlobno, upravo azijatski izmišljen barbarski postupak razrednika Kupfera s Gerberovom majkom, jer pristojnije manire nalazimo i kod njemačkih stražara, kada ureduju proti kakvim delikventima.

Što Torberg govori o profesorima kao ljudima ne samo bez takta, nego i bez srca, sam sebe demantira, kada za njih tvrdi, da su p o v o l j n o o c i j e n i l i Gerbera na ispitu zrelosti, dok je on bio uvjeren, da je zaslužio drugi red, te se usmrtio skočivši s trećega sprata, jer se je bojao boli i štete što bi ih morao pretrpjeti ponavljajući osmi razred.

G. Berus tvrdi, da je Gerber u literarnom smislu tragična ličnost, jer da ima sva obilježja i uslove, koji se za takav atribut iziskuju. Pod tim riječima g. pisac sigurno misli, da je Gerber osoba, koja zbog dobrih načela propada upustivši se u borbu s opakim svijetom, ovdje: s opakim profesorima, no to nije tako. Gerber nam predočuje lijena, ograničena i prkosna mladića, koji bi pod zaštitom nekakva t e r o r a htio jeftino doći do svjedodžbe zrelosti, legitimacije za visoke škole ili za pristup u praktični život, a profesori se nijesu dali terorizirati, da spase ugled školi i sebi, ali su na koncu ipak pokazali plemenitu gestu davši mu prvi red, da ga puste u borbu sa životom, koja je mnogo žešća i bezobzirnija nego s uzgojnim zavodom.

Ni posljednji primjedba g. Berusa ne služi na diku njegovu umovanju. Evo šta on kaže: »Ako su prilike normalne kakve bismo željeli da budu, onda inžinjer koji slabo gradi propada, liječnik koji slabo liječi gubi pacijente, advokat koji slabo brani skida svoj cimer i ide... A profesor koji slabo odgaja?« Zar g. Berus misli, da je isto tako lako o d g a j a t i (ne samo poučavati) 50 i više učenika i potrebito im znanje pribaviti kao inžinjeru graditi kakav objekt i liječniku liječiti pacijente i advokatu zastupati interese svoje stranke?! Znam dva slučaja, u kojima su oci bili stari pedagozi t. j. iskusni i energični, od kojih je bio jedan ravnatelj, a drugi nadzornik srednjih škola, pa ipak oni nijesu mogli, svaki po jednog sina kod kuće voditi t. j. upućivati u rad i o d u š e v i t i z a r a d, nego je ravnatelj morao svoga sina iz škole ispisati, a drugi je morao svoga sina dati u neki konvikt, te se je mladić jedva tu nekako ukrotio i za knjigu privezao. Što da se kaže o razredniku i drugim profesorima kraj 60—70 učenika u nižim razredima i kraj 50 mladića u gornjim razredima! Tu nema govora o primjeni individualne psihologije, koju toliko slavi g. Berus na jednom mjestu svoga referata, kad ona nije mogla djelovati ni u gornja dva slučaja.

Bolje bi bilo, da se naši pedagozi, naše đaštvo na srednjim i visokim školama radije pozabave knjigom »T i t o D o r č i ć« od V. N o v a k a, pa svi po mogućnosti porade na tom, da se u naše srednje školstvo usadi ona ustrajna m a r l j i v o s t, kojom se je odlikovao Tito Dorčić i u gimnaziji i na sveučilištu, pa će rad otkriti razne duševne sposobnosti. Raditi marljivo kao Tito Dorčić, pa ne ćemo imati — Gerberâ.

Dr. J. D.

L'ART POUR L'ART

Svaka istina je odraz Božanstva, pa kao takova ona ima na sebi biljeg vječnosti i trajnosti. Izašavši od njega ona je upravljena samo njemu i k njemu mora da nas dovede. Što se onda čudimo kada kažemo, da se u p r o l a z n o j m a t e r i j i očituje vječna istina, pa čak da se onda mora u njoj očitovati, ako hoćemo da stvorimo pravu i trajnu umjetninu? Napokon i naša duša, vječna i trajna, koja svojom veličinom neizmjerno nadilazi svu materiju i upravo je tako nadilazi da se ova dva termina ne mogu niti međusobno uspoređivati, ipak ta uzvišena duša je nošena na neki način od tijela. Tijelo je postalo njezin stan, pa je istina da se ona manifestira u njegovim udovima i česticama. Ako tijelo može manifestirati dušu ne će nam biti ništa čudno da i u nekoliko zvukova koje izbijamo iz materije ili u nekoliko mase boja koje međusobno kombiniramo, nađemo nešto što će biti duhovno i vječno.

I zapravo tu je veličina umjetnosti, veličina koja nam se još jače očituje iz krhkosti materijalnoga elementa. Što je materija slabija to se jače očituje snaga uma koji zna da i iz lošega materijala izvede velika djela. I z r a z i t i i d e j u i z m a t e r i j e, t o j e s t: o č i t o v a t i i d e j u u m a t e r i j i: t o j e p o s a o u m j e t n i k a. I svejedno je kakva je ta materija, titraji zraka ili svjetlosti. Čim umjetnik zna da spoji ovo dvoje, ideju i materiju, on je načinio umjetničko djelo, čim izrazi ideju u sjetilnosti, umjetnina je gotova. Traži se dakle ovo dvoje: i d e j a i i z r a ž a j.

S pravom se je podcrtalo da postoji neka sličnost između ljudskog umjetničkoga stvaranja i stvaranja Boga. Čini se da i čovjek može učiniti nešto novo i time se približiti bar izdaleka onom činu kojim vječni Tvorac izvodi biće iz ničega. Kad umjetnik hoće nešto da napravi, u svojim rukama nema ničega osim gole materije bez oblika i bez ikakve umjetničke određenosti. Kidajući dijelove te materije on nastoji da iz svoje duše izvadi sliku koja se je nezapažena krila u njegovoj nutrinji i da je očituje drugima pomoću materije koja je pred njim. Ali osjeća da je veliki kontrast između određenosti njegove ideje i neodređenosti materije. Hoće zato da taj kontrast izgladi i da iz te oprečnosti stvori cjelinu. Malo pomalo ta bezlična tvar dobiva formu, dok napokon nije se utisnula u nju jasna i vjerna slika ideje koju je majstor imao u svojoj duši. Ta ideja je postojala još prije nego je umjetnik i počeo da kleše svoje djelo. Ona je bila u njegovoj duši, ali nije imala svoga izraza pa je zato bila skrivena. I majstor nije imao načina kako da nam je očituje sve dok nije posegnuo za tvar i dok tu materiju nije podjarmio pod svoju ideju. I zapravo to podjarmivanje tvari, to prilagođivanje materije nutarnjoj njegovoj slici sačinjava pravu umjetničku vještinu. A sposobnost da to prilagođivanje izvršimo što zornije i što vjernije zavisi od vještine umjetnika i pokazuje njegovu umjetničku sposobnost. Prema tome izraziti ideju u što zornijoj slica, predstaviti svoju ideju u što jačoj ekspresiji, dati je u što življoj formi jest djelo umjetnika.

Ali tu je i njegova težina! Nije nam moguće zaći u nutarnje borbe koje se odigravaju u duši tog bijednika koji hoće da govori našim dušama jezikom likova i glasova i boja. To je borba koja se može odigrati samo između dvije velike oprečnosti kao što je materija i duh. Ovaj zadnji bi htio da se manifestira i da se što jasnije očituje i tako jasno kakav je sam u sebi bistar i jasan. Ideja je po sebi jasnoća. Ali materija je tama. I baš je u tome poteškoća da svladamo tu tamu da je podjarmimo ideji koja je svijetlost i vedrina. I ti pronicavi duhovi, zaista ti vizionari koji unose svijetlost i jasnoću u svojim djelima pa čine da se predmeti bistre i svijetle, rekao bih da naliče onom vječnom umjetniku koji je za nekoliko prvih dana dahom svoje vječne moći činio prve umjetnine kada je prosipao sjaj svoje svijetlosti riječima: Fiat lux. Šireći svjetlost svoga sjaja nad kaotičnu materiju sazdavao je umjetnine.

Ali samo je vječni Tvorac svemoguć pa je kadar da jednostavnim dahom svoje sile napravi umjetnine. No mizerni čovjek, slab i nevoljan, baš tu osjeća slabost svoje snage. U svojoj duši vidi sliku ideje bistro i jasno, promatra je u cijeloj njezinoj veličini a ona postaje njegov život i njegova cijela nutrinja. Htio bi da je kaže ali da je kaže jako i snažno kako je to on sam vidi. Stavlja se s najvećim oduševljenjem, kakvim može da radi samo umjetnik, na svoje djelo, kida dijelove materije i izbija sliku koja mu neprestano lebdi pred očima. Ali na kraju svega vidi da je njegova ideja ostala blijeda i tamna, da je to samo slabi tračak svijetlosti, koja se odigrava u njegovoj duši i, razočaran u svom djelu, kida kist preko koljena poput Rafaela ili ostavlja dlijeto poput Michelangela ili plače poput mistika Angelika.

Veli se o Micheangelu da je, nakon što je zgotovio svoga Mojsiju, udario čekićem po njegovim koljenima i da je to učinio od zadovoljstva koje je osjetio pri promatranju savršeno izražene slike kojoj je još samo falila riječ. Ako je istinita ta pripovijest tada se meni čini, da bi taj udar čekića po koljenima umjetnine bio više odraz nezadovoljstva nego naslade, pa je sva prilika, da je majstor nakon dugog truda ostao razočaran i da se je konačno zapitao: pa čemu sav taj trud kad eto nema ni izdaleka onoga što se je mislilo učiniti. U njegovoj duši uvijek je lebdjela slika Mojsije, ona je bila jasna i bistra, bila je snažna i odrešita; odigravala se je u njegovoj duši živahno i snažno, bila je postala njegov život i njegovo biće. Majstor se nada da će mu uspjeti otisnuti bar blijedu sliku te jačine, koja se krije u njemu, pa se stavlja sa svom požrtvovnosti da je prikaže. Ali ostaje razočaran, jer vidi svoje djelo bez života i bez riječi. Nijem je kao kip, a studen kao kamen. Pa što si to ti, Mojsije, pita se umjetnik, veliki i jaki Mojsije, koji tako lijepo živiš u meni a tu si bez riječi, nijem i tup? Gdje ti je riječ? Zašto ne govoriš? I majstor je sklon da uništi ono, što ne izrazuje niti iz daleka ideju koju je zasnovao u svojoj duši.

Nije dovoljna samo ideja, isto kao nije dovoljna niti materija. Sama ideja još ne bi bila za nas nikakva umjetnina. Slavni Hello običavao je govoriti, da ideja znači mnogo. Nagon, velikih ideja možemo imati svi, ali je poteškoća da te ideje zaodjenemo u neko ruho i da im dademo neku formu po kojoj će se i ostalima očitovati njezina veličina. No ako smo kadri da tu ideju zaodjenemo u neko ruho i da joj damo neku formu po kojoj će se ona očitovati i drugima, ona će postati i lijepa, pa će joj se i ostali diviti. Inače ona ostaje previše apstraktna za nas koji smo privezani za materiju i koji sve predmete zahvaćamo preko materijalnih slika.

Ali usto nije moguće zamisliti umjetničko djelo kao čistu formu koja bi bila bez ikakvog sadržaja. Tko bi tako mislio, a danas ima i mnogo takvih, taj bi držao da može postojati izražaj, koji ništa ne izrazuje. Bilo bi to po prilici isto kao kad bi netko branio, da pjesništvo može postojati u riječima koje ne bi ništa značile. Svaka ideja, svaka svrhovitost, pa i najmanja tendencija morala bi se isključiti iz umjetničkog stvaranja. Čim bi umjetnik imao za cilj da nekoga svojom umjetninom pouči ili da nešto izrazi ili da na nekoga moralno djeluje, to već ne bi bila pjesma niti umjetnina uopće; to je moraliziranje, dociranje, sve samo ne umjetnost. Zato što je, recimo Preradović, u svojoj pjesmi htio da pouči svoj narod i da ga ohrabri ili moralno pridigne, nije pjesnik, i njemu ne će biti nikada dosuđeno da se popne na Parnas, koji nekoji naši sveznajući kritičari tako ljubomorno brane od invazije svake moralizatorne tendencije. Umjetnost nema niti moralnoga niti ikojega drugoga cilja, ona je sama za sebe. Prema tome princip: umjetnost za umjetnost, l' art pour l' art bi značio, da umjetnost mora biti bez intelektualnosti, bez ideje i bez svrhovitosti.

Moram priznati, da mi je teško shvatiti kakva bi mogla da bude ta ekspresija, koja ne bi ništa izražavala, ili kakva bi mogla da bude ta umjetnina, koja ne bi imala nikakvog cilja. Kad razborit čovjek hoće da

nešto učini, uvijek ima neki cilj zašto to radi. Osim toga kad čovjek hoće da izrekne koju riječ, uvijek ima neku ideju koju hoće da očituje. Tako je kod običnih ljudi, pa mislim, da nije ništa čudnovato ako i pjesnike i uopće umjetnike ne isključimo iz tog zajedničkoga zakona svih r a c i o n a l n i h bića. To ćemo učiniti barem ako ih ne ćemo da poistovjetimo s nekim živinicama, koje doduše nemaju što da izraze, pa bi njihove manifestacije mogle poslužiti kao tip ekspresije bez ikakve ideje.

Međutim, mi smo već vidjeli u čemu je istina toga principa, pa smo mogli da spasimo sasma lako čistoću umjetnosti. No da li se time taj princip i najmanje iskrivljuje ako kažemo da umjetnik ima neki svoj cilj i da mora izraziti neku stanovitu ideju?

Prije svega moramo naglasiti, da umjetnička sposobnost nije i da ne može biti neka ljudska manifestacija koja ne bi bila, da tako rečem, niti na nebu niti na zemlji. Ona je naime n a š a sposobnost i kao takova jedan dio naše cjeline. Baš radi toga mi je niti ne možemo odijeliti od čovjeka iako je možemo promatrati odjelito od svih ostalih njegovih manifestacija. Već radi toga nije svejedno govoriti o umjetnosti i umjetniku. Kada govorimo o umjetnosti tada je jasno, da je smatramo kao nešto što se bitno razlikuje od svih ostalih ljudskih manifestacija i tada nam je očito, da ona mora težiti samo za svojim objektom i da se ne mora osvrćati na ništa drugo. U tom pogledu je ispravno kad kažemo: umjetnost je za umjetnost ili, ako hoćete, l' art pour l'art. Sve drugo je kada promatramo samoga umjetnika kao čovjeka. Tada uzimljemo u promatranje umjetničku sposobnost čovjeka k a o j e d a n d i o ljudskih manifestacija, koje su međusobno povezane iako se razlikuju. Možemo li u tom slučaju odijeliti umjetničku inspiraciju od svih drugih naših umnih djelatnosti? Da to ne možemo jasno vidimo već iz toga, što je umjetničko stvaranje d j e l o č o v j e k a, napor njegovih sila manifestacija njegovih sposobnosti, koje se doduše međusobno razlikuju, ali koje u svakom našem djelovanju moraju međusobno surađivati samo ako hoćemo da izvedemo neko djelo, koje će imati obilježje čovjeka. Čin kojim dajemo siromahu milostinju, jest formalno čin kreposti i milosrđa. A ipak i taj je čin povezan sa mnogo drugih naših djelatnosti, da nam nije moguće da ga savršeno postavimo bez sudjelovanja ostalih kreposti. Tako na pr. moramo da taj čin izvedemo razborito, pravedno, u stanovitim okolnostima, zašto potrebujemo mnogo kreposti bilo moralnih bilo intelektualnih. To svestrano sudjelovanje cijeloga ljudskoga organizma potrebno je u svim našim djelima. Samo bi ta famozna sposobnost, koju zovemo umjetnost, morala biti »č i s t a« od svakoga drugoga utjecaja, kao da bi umjetničko stvaranje sastojalo u iracionalnom puhanju u svirala te lupanje u korde i u miješanje boja...

Napokon ne smijemo zaboraviti, da je umjetnost jedna od najjačih ljudskih manifestacija i da se baš tu očituje izvanredna sposobnost ljudskoga uma. Zato smo i skloni da smatramo umjetnike kao neke više duhove, kojima je dano da se izdignu nad prosječnom masom, pa znaju da svojim pronicavim genijem zađu i u one krajeve, koji su nama višeput nepoznati. Mi zato s udivljenjem govorimo o tim genijima, jer znamo da

su umjetnici najintelektualnija bića, proroci istine i vidici tajnih skrivenih ljepota.

No svakome je jasno, da se ta ljudska uzvišenost ne očituje ni u čemu drugome nego u manifestacijama ljudskoga uma. Čovjek je čovjek po svom umu, a ne po fantaziji ili po tjelesnosti. Tko hoće dakle da učini uslugu čovjeku i da ga postavi na neko uzvišeno mjesto taj mora da pohvali u njemu ono što mu je najbitnije i čime se uistinu izdiže nad sva ostala bića a što zovemo umom. Pa ako se divimo kojem ljudskom djelu to je isključivo zato, što je u njemu najviše razvijeno ono što mu je najbitnije, njegova umnost. I tu svoju umnost može da pokaže bilo u praktičnim stvarima bilo u spekulativnim. Ali ne zaboravimo nikada, uvijek je intelektualnost koja ga izdiže nad ostalu masu u svijetu. I zato moraju toj moći biti podložne sve druge manifestacije, a ona mora da s njima upravlja. One se mogu buniti protiv nje, ali to je iracionalno, baš zato što je protiv razuma. Zašto bismo tu umnost isključili iz onoga što je najbitnija manifestacija čovjeka kao što je tu umjetnost, kao da se u njoj ne bi moglo očitovati ništa, što je racionalno, ništa, što odaje ideju.

Sv. je Toma vidio nezgrapnost takve jedne čistoće umjetnosti pa je jasno kazao, da je umjetnost: »recta ratio factibilium«. Napokon, što drugo čini umjetnik? Glazbenik u svojoj duši ima neku zamisao ili, ako hoćete, neki doživljaj. Hoće da ga izrazi drugima. I tu počinje njegovo stvaranje. Uzimlje zato različne glasove spaja ih u jednu cjelinu i od toga čini neku smjesu, koju zovemo k o m p o z i c i j o m. Michelangelo proživljuje u svojoj duši gnjev Mojsija, koji je osjetio kada je vidio, da je Izraelski narod ostavio Boga. I umjetnik, kako sve stvari gleda u likovima, vidi i to, kako je morao izgledati lik Mojsija koji se ljuti. Da izrazi ideju veličine, majstor izrađuje nešto krupnije tijelo. Stavlja u oči oganj gnjeva, koji kao da će sve sažgati; napetim živcima očituje odrešitost zakonodavca, koji vapi osvetom; neopisiva bol srca velikoga patrijarhe u velikoj bradi očituje se u gesti ruke, kojom se grčevito hvata za grudi kao da hoće utišati plamen, koji unutra gori. Koja snaga u umjetnini besmrtnoga majstora! Zaista, ovdje se očituje veličina umjetnosti.

Ali, zamislimo, koja se neznatna ideja krije u toj umjetnini! Kada je jednostavno pripovijedano kao da ne shvaćamo gotovo ništa njezine veličine, ostajemo pred njom hladni. Ali kad nam je umjetnik otkrio njezinu sadržinu, mi smo vidjeli i njezinu jačinu. Tu se očituje istinitost izreke Maurice-a Denis-a, da snaga umjetnne — ekspresije — dolazi iz samoga umjetničkoga djela i iz n a č i n a kojim je izvedeno, a ne iz subjekta, koji reproduciramo. Richard Strauss je jednako velik u šaljivoj igri Eulenspiegel, dakle u temi koja izrazuje samo smiješno i fantastično, kao i u velebnoj pjesmi, ozbiljnog sadržaja: Smrt i Uskrsnuće. U jednoj i drugoj se očituje snaga umjetnosti!

No, nemojmo zaboraviti, ta je snaga ideje izazvana jednostavnim materijalnim figurama, koje je majstor znao da izvede iz materije. Njegov posao bio je da zaoblije u materijalnost ideju, koja je po sebi apstraktna, pa zato ne djeluje tako živo na nas, koji smo i materijalna bića, pa kao takova moramo svoju spoznaju crpsti preko tjelesnosti.

Umjetnost tako nije drugo, nego vještina, kojom vješti ljudi izrazuju svoje ideje na zgodan način. Ta spretnost bez neke ideje upravo mizerija, čak je stvar nemogući. Umjetnost je jedna od najljepših ljudskih manifestacija, ali jedino zato što tu dolazi do izražaja sinteza ideje i forme. Ograničiti umjetnost samo na formu znači uništiti je, izgubiti svaki pojam o njoj. Učiniti to radi principa l' art pour l' art znači ne poznavati taj princip.

Bez ikakvog okolišanja usvajamo taj princip. Potpuno smo uvjereni, da je umjetnost određena samo za umjetnost na isti način kao što je oko određeno za gledanje ili uho za slušanje. Ali kao što bi bio apsurd kada bismo kazali, da se može gledati gledanje ili slušati bez ikakvog sadržaja, tako je isto nemoguće shvatiti, da bi umjetnost mogla biti samo radi forme bez ikakvog sadržaja, bez ikakve ideje, bez intelektualnosti. Naprotiv, veličina je umjetnosti baš u i d e j i ukoliko se ova manifestira materijalnim načinom.

Dr. H i j a c i n t B o š k o v i ć

MIHOVIL PAVLINOVIĆ I NJEGOVO ZNAČENJE

(Nastavak)

Iza pada namjesnika barona Filipovića, odnosno iza imenovanja generala Wagnera namjesnikom Dalmacije, počeo je opet živahniji politički život, pun progona i inzultiranja na pojedine istaknute ličnosti. Tako su 21.. kolovoza 1868. bili napadnuti u Splitu usred bijela dana narodni zastupnici: Pavlinović, Kosta i Đuro Vojnović, Dešković i Didolić, od razdražene gomile. Zastupnik Dešković, koji je bio sa dvoje nejake djece zlostavljan, izvadio je samokres i tako zaštitio sebe i svoje drugove od daljeg napadaja. Sutradan, 22. kolovoza sastao se je Sabor, a Pavlinović je pošao sa nekoliko drugova namjesniku Wagneru, da traži doličnu zadovoljštinu. Namjesnik je obećao i poslao u Split savj. Zanchia, da »provede izvide«, ali je istraga svršila bez ikakova rezultata, jer su je vodili sami autonomaši.

U prvoj saborskoj sjednici došlo je na red ovjerovljenje naknadnih izbora, pak su autonomaši htjeli poništiti izbor Deškovića i Pavlinovića, koji je za nje bio, kako su ga oni voljeli nazivati, prava »Bête noire«. Ali, ovaj put ih je ostavila sreća, jer su kod glasanja ostali u manjini, pošto nijesu došli u Sabor neki autonomaški zastupnici. To je bržnom Lapenni, koji je tada sa svojim drugovima živo podupirao njemačko-centralističku politiku ministra Giskre, na štetu autonomističkih principa, bilo vrlo krivo, pa je pripremao i konačno pripremio drugi teški udar narodnjacima i narodnoj stranci. Kako nije mogao neovisnom Pavlinoviću više naškoditi, isposlovao je u Beču u srpnju g. 1869. za Dra Mihu Klaića premještaj iz Zadra u Kopar. Ali je Klaić volio izložiti sebe i obitelj stradanjima nego li napustiti narodnu borbu u najodsudnijem času, te upućuje namjesniku Wagneru vrlo umno i energično pismo, koje ovako završava: »S tom odredbom hotjelo se doista ošinuti moje političko

mišljenje; hotjelo se možda pedipsati u meni krivdu, što sam ostao vjeran svomu iztočaju, svomu narodu. Ja toj odredbi nisam voljan pokoriti se, pa zato ni mjesta mi određena ja ne primam.«[36])

Na trećoj saborskoj sjednici 13. listopada 1869. bila je burna rasprava o naknadnom izboru u vanjskim općinama Šibenika, gdje su blagodareći nečuvenim protuzakonjima šibenskog poglavara izabrali autonomaša Marasovića, koji je položio iza izbora mandat, jer je dobro znao što ga čeka u Saboru. Zastupnik Vranković iznaša prijedlog, da Sabor ukori vladu radi protuzakonja i terora u šibenskim izborima, ali autonomaška većina prijedlog zabacuje. Na osmoj saborskoj sjednici 18. listopada ustaje opet Pavlinović, najviša sablast i strah za autonomaše, te iznaša 210 peticija potpisanih sa č e t i r i h i l j a d e potpisa, kojima se traži, da vlada provede i u Dalmaciji član 19. temeljnog zakona o općim pravima građana. Do rasprave o tim peticijama nije nikada ni došlo, jer su autonomaši instinktivno opažali, da im se kule ruše i da već otkucava čas, kada će morati da predadu vlast u ruke narodne većine, koja je i u manjini bila zapravo izraz ogromnog dijela ispaćenog naroda u Dalmaciji.

PAVLINOVIĆ I SJEDINJENJE S HRVATSKOM

Političke borbe, koje su se u Dalmaciji vodile u saboru, narodu i štampi sa najvećom žestinom, donijele su prvu narodnu pobjedu g. 1870. Ta je godina urezana zlatnim slovima i političkoj povijesti Dalmacije. Č e t v r t o g srpnja izabrao je narod na izborima p r v i p u t iza decenija ljute borbe svoju većinu od 25 zastupnika u sabor. Oduševljenju Dalmacije pridružilo se je veselje čitave Hrvatske. M i š k a t o v i ć tom zgodom piše: Izborna pobjeda narodne stranke u Dalmaciji najznameniji je i najradosniji događaj u narodnom nastojanju od poslije g. 1848. Na sve strane slegla se je tama preko Hrvatske, Bosne, Srbije i nekadanje Vojvodine. Kroz tu tamu pomalja se iz Dalmacije svijetla Zvijezda, dajući nam svoju svijetlost i radosnu nadu ljepše budućnosti.[37]) Neposredno iza izbora uslijedilo je imenovanje generala barona Rodića namjesnikom Dalmacije, dok je na veliko čudo čitavoga naroda bio imenovan njegovim zamjenikom zloglasni Alesani, glavni savjetnik i desna ruka Lapenne.

Kada se je sastao novi sabor, n a r o d n a je većina pokrenula pitanje: t r e b a l i b i r a t i d e l e g a t e u R e i c h s r a t h? Pošto se je izglasala adresa, izabrani su odaslanici za carevinsko vijeće i to: I. D a n i l o, S. L j u b i š a, Gj. V o j n o v i ć, P. B u d m a n i i dr. J. A n t o n i e t t i. Prije nego li su se zastupnici rastali, imali su intimnu, drugarsku večeru, s koje su brzojavno pozdravili Strossmayera, koji im je brzojavno odgovorio: »Na prijateljskom pozdravu prelijepa hvala. Bog blagoslovio naše težnje smjerajuće na korist i napredak našega naroda. Braći u Dalmaciji! Strossmayer.«[38]

36) Id. str. 102.
37) J. br. Narodnog Lista str. 104.
38) Id. str. 104.

Poslije pobjede na izborima, narodna stranka naglašava sve to višu potrebu sjedinjenja. Pavlinović razvija silnu djelatnost za sjedinjenje, a nije ni čudo, kada se zna, da je za njega, već od osnutka narodne stranke, to pitanje bilo stožernim u programu narodne stranke. Doduše, on se je za to pitanje sa drugovima živo zauzimao prigodom adrese u Zadarskom saboru još 1861., kada je ondašnja saborska većina njegov predlog odbila. O tom on piše: »Nego odbijajuć se od nemila do nedraga, narod je naš već razumio, da nema brata što ne rodi majka, da je teško navavjek svomu bez svojega; pa se narod okupio listom, pod zastavu svoje cjelokupnosti i svoje samostalnosti.«[41]) U svom poznatom govoru, kojeg je održao g. 1870. na slavi imotske čitaoniice, Pavlinović oduševljeno tumači narodu bezuvjetnu potrebu, da se ujedini cjelokupni hrvatski narod. »Tada će rod moj gledati, jeda li na svietu Hrvata; pa će poletiti pod slavni hrvatski barjak, i od milinja suze roneć, i hrvatski barjak celivajuć, ovako će ga radovati: »hrvatski barjače, ti koji si slobodno vijao po jadranskom moru, dok su silni Mletci danjak davali; ti koji si Ljutovida Posavca na pobjedu vodio; ti koji Kolomanu: natrag! na Dravi naviestio; ti koji si svojom sjenom tatarske lešine na Grobničkom prekrio; ti koji si Muhamedu pod Sigetom urok bio, i polumjesec na vieke sjenom prekrio; zastavo, koja si Jelačiću banu u junačkoj desnici vijala, ti si moja!«[42]) Na 4. srpnja 1870., na sam dan izbora, Pavlinović drži svoj znameniti govor izbornicima imotskog kotara u kojem se žestoko obara na sve neprijatelje narodne misli i sjedinjenja, te im »javno pred narodom« odgovara. Okrećući se u zanosu svojim izbornicima veli: »Drži narode zastavu, kako se do koje nadješ, kako na koju u sviesti pogodiš; gdje je od same prirode, prirodu zapomagaj; a gdje je od imena države i zemlje, državu brani, zemlju grli, u kojoj počivaju kosti otacâ tvojih, narode potlačeni!«[43]) Imajući jednako pred očima sjedinjenje Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom Pavlinović nastavlja: »Tko da nam Dalmaciju osiromašenu obogati? Tko da nam preuredi rasklimanu upravu? da nam udahne javna života! Cislaitanija zar, koja je sama osiromašena, sama raztočena, sama grozom popanuta? Aja, bezkućniku i inokosniku, blagostanja nije; ka' što nije uprave bez rodoljubne ruke, ni života javna bez narodno-državna života. Dalmaciji nije boljka bez sjedinjenja; Dalmacija od Hrvatske odciepljena, to vam je grana odčenuta: grana bez panja zazelenuti neće.«[44])

Naravno, iz ovoga ne treba nipošto izvoditi zaključak kao da je Pavlinović sa sjedinjenjem htio Dalmaciji priskrbiti kakove naročite reforme u zadružnim odnosima i ustanovama, koje se na to zadrugarstvo odnose, te slijepo narinuti zakone, koji ne bi bili u skladu sa potrebama naroda u Dalmaciji. Mihovil je zazirao od prevelike centralizacije u upravi Dalmacije, zato i piše: »Ali, s prve možemo znati i očitovati, ono što Dalmacija nebi smjela od svoga pregoriti; a to je, sve one koristi, bilo

41) Različiti spisi str. 267.
42) Pjesme i besjede str 299.
43) Id. str. 317.
44) Str. 323.

duševne bilo tvarne, što u današnjoj upravi uživa.«[45]) Slično je gledao na uredbu Dalmacije i Pavlinovićev prijatelj Fra Krsto Matas kao i Danilo. Obojica nijesu u tom i takovom ujedinjenju vidjela utapanje svakog dalmatinskog individualiteta, prestajanje dotadanjeg dalmatinskog života, te su htjeli, da Dalmacija sačuva u cjelini svoja posebna prava; štaviše, Danilo je zastupao podbanstvo u Dalmaciji.[46])

Pavlinović se je borio i prije 1870. za sjedinjenje kao što se je borio i poslije te godine. To je on činio iz dubokog osvjedočenja kao sin naroda, koji ima svoju slavnu prošlost i svoja nikada neotuđena prava. Svaki njegov govor, rasprava, članak i sl. odišu patriotskom željom za sjedinjenjem na temelju državnoga prava. Kada govori o tom državnom pravu, sjedinjenju, narodnosti, slavenstvu, i o ostalim pitanjima —, odlikuje se nevjerojatnom pronicavošću, koja se kadkada ispoljava u smionim političkim tvrdnjama, koje su postale: stvarnost, fakt, zakon. Danas... iza nekoliko decenija, čini nam se nevjerojatno, da je Mihovil mogao precizno predvidjeti mnoge krupne događaje, koji su temeljito izmijenili geografsku kartu Evrope, pa i prilike na jugu. Ta njegova upravo providencijalna vidovitost u političkim zbivanjima, podava mu pečat trajne obstojnosti u onoj državi i u onom narodu za kojeg je živio, radio i — umro. Pavlinović je vjerovao u sjedinjenje uvijek i u svim prilikama.

Pavlinović nije samo sjedinjenje (1861.) inaugurirao nego se je za njega i junački borio proti autonomašima, koji su se svom žestinom obarali na njega i na njegove dične suborioce: Vinka Milića, Kostu Vojnovića, Ivana Danila, oca Matasa, Ignjata Bakotića, Šima Ljubića, grofa Medu i Niku Pucića, Kazimira Ljubića i Vladislava Vežića.[48]) Što su prilike najednom krenule drugim tijekom nego li su borci sjedinjenja htjeli, krivica je koliko, u općim političkim prilikama u monarhiji, toliko i u žalosnim pojavama u Beču prigodom glasanja »bečke petorice« za zakon o »izborima za nevolju« kao i posljedicama toga glasanja.

GLASANJE PETORICE ZA IZRAVNE IZBORE. ZEMLJAKOVIĆI. PAVLINOVIĆ U BEČU.

Upravo, kada su se izgladile sve nesuglasice u narodnoj stranci te kada su konservativniji i liberalniji elementi stranke udarili preciznim političkim pravcem, puče diljem čitave Dalmacije glas, da su petorica dalmatinskih zastupnika u Beču glasovali za vladin projekat t. j. za izravne izbore. Dan šesti ožujka 1873. urodio je u čitavoj narodnoj Dalmaciji velikom žalošću i ogorčenjem naprama »bečkoj petorici«. Njihov je oportunistički pravac došao do vidnog izražaja godinu prije u »izborima za nevolju«, a do prave kulminacije prigodom glasovanja za vladin projekat o izravnim izborima. Može se slobodno kazati, da je to glasovanje urodilo prelomom i raskolom u narodnoj stranci.

45) Različiti spisi — Uvjeti združenja Dalmacije s Hrvatskom. str. 351.
46) Nova Revija. Makarska god. X. (1931) br. 1. str. 12.
47) Pjesme i besjede str. 313. (Biljeiška).
48) Horvat Rudolf: Najnovija doba hrvatske povijesti. Izdala Matica Hrvatska. Zagreb, str. 181.

Centralisti *Auerspergu* i Lasseru trebao je zakon o izravnim izborima, koji uvjetuje smionu promjenu izbornog reda za carevinsko vijeće, da zgazi Slavene i sve *autonomističke* težnje slavenskih naroda u monarhiji. Kako su dobro znali, da su Poljaci i Česi protivni *a priori* njihovoj osnovi, to mu je trebalo osigurati većinu, koju su mu mogli dati dalmatinski poslanici. Zato im se je stalo obećavati sve moguće i nemoguće, a napose *ličku željeznicu*, dok ne podlegoše i glasovaše šestog ožujka 1873. za vladin projekat. Neposredno iza glasanja piše I. Danilo Klaiću pismo, u kojem ga nastoji uvjeriti o tom, da su oni morali i ovoga puta glasovati, da spase narodu carsku milost, »koja mu u nekoliko prigoda bijaše na korist«. Dakako, da sva Danilova uvjeravanja kao i ostalih mu drugova nijesu bila u stanju da uvjere Pavlinovića, Klaića i ostale narodnjake o njihovoj korektnosti pri glasanju.

Dalmacija se je i prije bunila na nepovoljne glasove o svojim zastupnicima u Beču, te im je već sutradan po glasanju upućena brzojavna poruka u kojoj se njihov postupak *najoštrije osuđuje* kao atentat na narodnu slobodu našega naroda.[49]) Poruku su potpisali ovi narodni zastupnici: dr. Miho Klaić, dr. Eduard Takoni, Vranković, Kažimir *Ljubić*, Josip *Maštrović* i Mihovio *Pavlinović*. Ovaj ih nemilo udara u svom poznatom članku »*Šest ožujka* 1873.«, u kojem energično kida sa »bečkom petoricom« i apodiktički — teška srca — izjavljuje: »Petorica bečka već narodnoj stranci ne pripada.«[50]) »Petoricu taku, mi rado darivamo plavi; a narodu je u prvih izborih birati sebi zastupnike nezavisne i obrazne.«[51]) On je mislio da će poslanici čuvati svoje dostojanstvo, tim više, što su on i njegovi zastupnički drugovi sve činili, da im olakšaju u Beču rad i umanje odgovornost. Varali su nas — veli Mihovil — vjerovali smo im. U Beču su našoj braći Česima i Poljacima u prsa samokres naperili. Mi smo rekli: *Nikad, nipošto!* pa ipak su petorica glasovali za njemstvo protiva slavenstvu. Njihov postupak u Beču bio je za Pavlinovića prodaja narodnog poštenja i vrlo nesretan primjer, koji »u puku uzprednu pouzdanje u one vođe, koje mu nisu lično dobro poznate.«[52]) »Narodni List« im je ispravno odgovorio na sva njihova »nadmudrivanja«: 1. da su sami odgovorni za glas, kojeg su šestog ožujka dali vladinoj većini; 2. da su osuđeni radi toga, koliko od većine narodnih zastupnika, kojim su kao svojim pravim biračima oni odgovorni, nego osuđeni i od većine naroda iz svih strana zemlje.

Bečka petorica nije mirovala nego razvija veliku djelatnost, osniva svoj list »Zemljak«, po kojem su se i prozvali »*Zemljakovići*«. Već u prvim brojevima oni su počeli sijati razdor i smutnje u narodu, a to pod milošću same vlade sa svrhom da unesu smutnju u narod. Odmah se je razvila oštra polemika između »Narodnoga Lista« i »Zemljaka«, koja je dosta slabo djelovala na narodne redove, koji su se počeli

[49]) O radu »bečke petorice«, njihovom prvom i drugom glasanju, osudi toga glasanja kao i obnovi narodnog kluba, pisao sam opširnije u »*Rašetarovom zborniku*«. Dubrovnik, 1931. Štamparija »Jadran« str. 199—209.

[50]) Različiti spisi str. 49.

[51]) Id. str. 50

[52]) Str. 638

cijepati i tako slabiti. Ta je borba našla još više odjeka u saboru kao i u carevinskom vijeću. Namjesnik Rodić podupirao je zemlje gdje i koliko je mogao preporučujući njihov izbor za carevinsko vijeće.

Kako su se sve više približavali izbori za carevinsko vijeće, tako su i zemljakovići sve više stali udarati sa svojim saveznicima na narodne prvake osobito Pavlinovića i Klaića. Mihovil im odgovara *dvanaestog* listopada iz Makarske: »Udri, tko si obrazan i slobodan čovjek, prsimice na mene; pa će narod suditi, nek se vidi: tko drži do pravice, do istine i do boljka cieloga naroda; tko li do rovarstva, do ništavila i do svoje krcine«.[53]) Na ovim, listopadskim izborima ispoljila se je upravo fatalna posljedica razdora: autonomaši iznesoše *većinu* (Lapenna, Bonda, Begna, Bajamonti i Keller), narodnjaci *manjinu* (Pavlinović, Klaić, Monti), zemljaci *jednog* (Ljubiša). Kako je bilo odgođeno carev. vijeće, sastao se je dalmatinski sabor na kratko zasijedanje (*šestog* prosinca), prigodom kojeg je saborska manjina (Alesani, Bajamonti, Begna, Gligo, Lapenna, Mery, Milković, Mladineo, Pipereta i Radman) na nedostojan način dala do znanja predsjedniku sabora, da polaže mandate. Tom su se zgodom povratili dubrovački zastupnici u *obnovljeni narodni klub*, poučeni gorkim iskustvom prigodom prvih izbora za carevinsko vijeće. *Novi klub* bio je konstituiran na temelju programa bivšeg narodnog kluba, koji je sada bio tako *preciziran*, da bi se u buduće izbjegli svi nesporazumi.

Na izvanrednoj sjednici carev. vijeća *desetog* prosinca 1873. verifikacioni odbor predlaže, da se poništi Klaićev mandat, radi nekakovih tobože nepravilnosti i bezakonja. Pavlinović ustaje i u značajnom govoru pobija razloge odbora; federalisti mu frenetično plješću i kliču »Živio!«, ali većina ipak uništava Klaićev mandat. Mihovil dovikuje prema većini: »Vi kažete: ne ćemo ga! birači će vam odgovoriti: eto vam ga!«[56]) Njegove su se riječi naskoro ispunile, pak je Klaić *desetog* ožujka 1874. bio izabran u *naknadnim izborima* velikom većinom u kotaru zadarsko-benkovačkom.[57])

Zemljake je vlada potpuno izigrala, te su se mogli naskoro i sami uvjeriti, da je Auersperg ostao samo kod obećavanja, koja im je širokogrudno nudio onda, kada ih je nužno trebao. Zato su najednom počeli pisati umjerenije i opreznije proti svojim nekadašnjim drugovima, kojima su vrijeme i događaji dali potpuno pravo. Šta više, počeli su se nanovo orijentirati prema narodnoj stranci. Kada su razočarani Lapenna i Dr. Keller, svijesni da im je za uvijek izmakla vlast iz ruku, prihva-

[53]) Str. 355.

[54]) J. br. Narodnog Lista str. 105.

[55]) Što je bio ukinut Klaićev mandat najviša je zasluga Lapenne, koji je upotrebio sve moguće zakulisne spletke, da bi se poništio njegov mandat, da bi sebi olakšao u Beču nenarodnu i pogibeljnu akciju. Nu, ljuto se prevario...

[56]) To nije nipošto potpun rad Mihovilov u to doba, jer je i u dalmatinskom saboru pokazao *još jaču* djelatnost u borbi sa talijanašima i njihovim novim saveznicima te bogatu i vrlo značajnu korespondencu sa najznačajnijim polit. i kulturnim ličnostima toga doba.

[57]) Narodni List, god. (1887) br. 90.

tili ponuđeno im mjesto člana međunarodnog sudišta u Aleksandriji, položili mandat i otputovali u Egipat, bili su raspisani n a k n a d n i i z b o r i u njihovim kotarima. U tim izborima bili su izabrani Dr. A n t o n i e t t i proti Pipereti u kotaru veleposjednika, a baron F l u c k proti Albertia u splitsko-hvarskom kotaru. U tim izborima narodnjaci su poduprli kandidaturu zemljaka Dra Antoniettia, pošto je predhodno došlo do zbliženja, ali uz uvjet, da »Zemljak« prestane. Nažalost... i kad je »Zemljak« prestao, ostale su posljedice i to: r a z d o r između rasnih struja, o p o r t u n i z a m prama vladi, koji je katkada i politička načela zabacivao u pozadinu. Upravo taj oportunizam diktirao je i potrebu izbora barona Flucka, Nijemca, koji je — mora se priznati — volio i ljubio Dalmaciju i svojim uplivom kao namjesnički upravitelj ometao račune Lapennove koterije. S druge strane, narodna stranka, htjela je u Beču imati čovjeka vješta i uplivna, da ga suprostavi intrigama autonomaša i njihovih prijatelja u Beču, a konačno pokazao se je jednom u carevinskom vijeću pristaša sjedinjenja.

Pavlinović razvija, u to doba, nevjerojatnu djelatnost, koliko u carevinskom vijeću, toliko u dalmatinskom saboru, piše oštre članke i drži svoje historičke govore. Od tih se govora naročito ističu: g o v o r kod proslave neretvanske čitaonice u Metkoviću 30. travnja 1873., g o v o r održan biračima u Makarskoj 22. listopada 1873., već spomenuti g o v o r u obranu Klaićeva mandata u sjednici desetog prosinca u carev. vijeću, g o v o r u sjednici car. vijeća s e d m o g o ž u j k a god. 1874., o uređenju odnošaja, g o v o r izrečen u katoličkoj domoljubnoj skupštini Dolnje Austrije u Beču na dan sv. Josipa god. 1874., konačno g o v o r i izrečeni prigodom otvorenja hrvatskog sveučilišta u Zagrebu kao i neki govori u dalmatinskom saboru. Dalje, piše važne članke »Francuska početkom 1873.«, »Šest ožujka 1873.«, polemizira u »O b z o r u« sa piscom, koji »pije Krku«i u kojem konačno otkriva Vinka M i l i ć a. Priprema za tisak i izdava svoje djelo »Pjesme i besjede«, pak »Različiti spisi« i t. d. P r v o posvećuje biskupu Josipu Jurju S t r o s s m a y e r u, koji pod lozinkom »Sve za vjeru i domovinu« okuplja hrvatski narod »zborom tvorom prilogom«, d r u g o stavlja »na dušu« dalmatinskoj omladini. Sakuplja zbirku »Narodnih pjesama«, poklanja sakupljene riječi jugoslavenskoj akademije za njezin riječnik.[58]) Piše u podlistku đakovačkog »Glasnika« pod naslovom »Put po sriemskoj županiji«.

Njegov se je rad neobično doimao naroda, a napose govori. Tako ga je biskup Strossmayer naročito odlikovao »njegov znanstveno-riječiti govor u carevinskom vijeću pri pretresivanju confesionalnih zakona zasluži mu odlikovanje od strane preuzvišenoga biskupa Strossmayera, koji ga počasnim prisjednikom duhovnog stola imenova.«[59])

God. 1874. putuje po Bosni i Hercegovini, proučava prilike »raje«, sakuplja narodno blago sa osobitim interesom i vraća se umoran i izne-

---

[58]) U Podgori se i danas priča, kako je pošao Pavlinović, preobučen u tursko odijelo, zarastao u dugu bradu, pa je dugo trebalo dok ga je majka prepoznala. To se odijelo i sada čuva. Stari Podgorci pričaju isto, da je tom zgodom Mihovil ponio p e t oka i l i t r u ispisanog papira.

[59]) J. br. N Lista, str. 130.

mogao u Podgoru.[60] Godine 1875. posjetio je p r v i p u t Franjo Josip Dalmaciju. Tom zgodom Pavlinović u »Narodnom Listu« piše među ostalim: Smiljanići, Jankovići, Kačići, Kumbati, Nonkovići, Pučići, Gundulići, Ivanići: svi ti koji sabljom, koji perom, i na kopnu i na moru, od Raba do Budve narod cio živih mučenika, silom odtrgnut od kralja i od kraljevine svoje, za četri crna stoljeća, ne dadoše se otrgnuti od stare vjere i od žive nâde, da zajednica posvećena slobodnim izborom i potocima najplemenitije krvi, hoće jednom slavna uskrsnuti...«[61]) U Dubrovniku pozdravio je tom zgodom kralja narodni zastupnik knez Pucić na hrvatskom jeziku kao i Pavlinović. U prvoj saborskoj sjednici Pavlinović i Klaić napadaju oštro splitsku općinu radi uvrede, koju je općina splitska nanijela načelnicima pri povratku sa Visa. U istoj sjednici ustaje Mihovil i kritikuje nadzornika Zaricha, koji se je protivio, da se u škole uvede hrvatski jezik kao nastavni i koji je živo nastojao, da se potalijanče gimnazije u Dubrovniku, Kotoru i Šibeniku; on predlaže saboru zaključak, da se taj gospodin odstrani »kao nesposoban i narodu neprijateljan«.

---

[60]) ... che potrá essare viemmeglo e prima realizzato col nuovo vincolo che stringerá piú gli animi dei figli di una stessa terra, non piú esposti alla straniera influenza nel cercare le fonti del sapere presso nazioni dell tutto eterogenee e poco amiche allo sviluppo nazionale degli Slavi. (Il Nazionale 28 ottobre 1874 No 86). Dodat. »N. Lista«.

[61]) Il Nazionale god. (1874) br. 86.

...»S tim Hrvati htjedoše dati novi zalog ljubavi braći Dalmatincima, te istodobno počastiše jednog hrabrog šampiona za javno pravo triju kraljevstva.«

L I S T A K

PRIJATELJIMA »HRVATSKE SMOTRE«

Da »Hrvatska smotra«, radi moje bolesti, u dosadašnjem redovitom izlaženju, ne bi pretrpjela prekid ili osjetljivo zakašnjenje, predao sam brigu oko nje skupini mladjih hrvatskih intelektualaca, koji su zadojeni istim mislima i osjećajima, a koji su izloženi kroz prvih 6 brojeva »Hrv. Smotre«, i koji su istu dali na život. Ovi naši pregaoci istim će uvjerenjem, a mladićskim žarom raditi na širenju i jačanju naših tradicionalnih ideala.

Kad mi se povrate fizičke sile, ja ću nastaviti svojim dosadanjim pisanjem u »Hrvat. Smotri«, podvrgavajući kritici sve javne kulturne i političke pojave kod nas a i u ostalom svijetu, koliko one imadu veza s našim narodnim životom.

Preporučam i ovom prilikom pažnji i ljubavi svih Hrvata našu »Hrvatsku smotru«.

Zagreb, 31. srpnja 1933.

K. ŠEGVIĆ
Urednik i osnivač »Hrvatske Smotre«.

NAŠI POKOJNICI

† *Josip Predavec.* U naponu svoje muževne snage umro je jedan predstavnik našega seljačkoga pokreta. Josip Predavec potekao je sa sela, roditelji su mu bili seljaci i naravno je, da se i on priklonio svom seljačkom narodu i još u bivšoj Austro-ugarskoj postao jedan od prvih pristaša hrvatskoga seljačkoga pokreta. Već g. 1904., odmah prilikom njezinoga osnutka stupa on u Radićevu seljačku stranku, a g. 1910. biran je u hrvatski državni sabor kao narodni zastupnik. Međutim on se zahvalio na tom položaju, studirao je i posvetio se isključivo zadružnome radu. On je jedan od osnivača prvog Hrvatskog seljačkog gospodarskog društva, Hrvatske seljačke zadružne banke, osiguravajuće zadruge »Providnost« i dugo godina član ravnateljstva Središnjega saveza hrvatskih seljačkih zadruga.

Pokojni Predavec bijaše izrazitim predstavnikom čisto seljačke, agrarne ideologije. Svršio je Višu poljodjelsku školu u Taboru u Čehoslovačkoj, a u posljednje vrijeme položio je posljednje ispite na poljoprivrednom fakultetu u Zagrebu, te je imao biti promoviran na inžinira poljoprivrede. U Dugomselu posjedovao je imanje, koje je savjesno obrađivao i bio uzor svima seljacima u okolici.

Slava mu!

U. R.

† *Dinko Šimunović.* Teška bolest shrvala je konačno jednoga od najboljih hrvatskih pripovjedača, autora »Mrkodola« i »Alkara«, Dinka Šimunovića. U hrvatskoj književnosti Šimunović značio je mnogo. Doduše, on nije ostavio većih i znatnijih djela, ali sve što je napisao od t r a j n e je i velike vrijednosti. Njegov divan jezik i osebujan stil, daje njegovim radovima biljeg nečega, što do njega i poslije njega nijesmo imali u hrvatskoj književnosti. Njegove pripovijesti i novele čitaju se s rijetkom nasladom i naš čovjek iz bilo kojega kraja čitat će njegove prikaze dalmatinskoga života s velikim interesovanjem.

Dinko Šimunović rođen je u Kninu 5. IX. 1873. Učiteljsku školu svršio je u mjestu Arbanasima kraj Zadra. Kao učitelj služio je u raznim dalmatinskim mjestima; zatim bijaše profesorom na obrtničkoj školi u Splitu. Kad je penzioniran, preselio je u Zagreb — tu je živio i borio se sa svojom bolešću, koja ga je ipak pobijedila i oduzela hrvatskom narodu vrloga radnika. Posljednje dane svoga života živio je onako bolestan u lošim materijalnim prilikama. Njegovi prijatelji izdali su tom prilikom jubilarno divot-izdanje njegova posljednjeg djela »Alkara« — pa bi bila dužnost svakoga Hrvata da kupnjom te knjige potpomogne njegovu brojnu obitelj.

Najpoznatija i najbolja su mu djela: »Mrkodol« (izdalo D. H. K. 1909.), »Tuđinac« (izdala M. H. 1914.), zbirka novela »Đerđan« (1914.), »Alkar« i roman »Posljednji Vinčić«, Djela s autobiografskim obilježjem su mu »Mladi dani« i »Mladost«.

Smrt Dinka Šimunovića teško se dojmila sviju, koji su ga poznavali po njegovim djelima. Nakon Dragutina pl. Domjanića hrvatska književnost izgubila je još jednoga svog zaslužnog predstavnika.

Slava Dinku Šimunoviću!

KNJIGE I ČASOPISI

Nacije ne propadaju već onda, kada izgube uspomenu o svojoj prošlosti.
F o c h.

Ovim je riječima, nakon »Hrvatske straže«, »Obzora«, »Naše grude« i »Hrvatske smotre«, kao mottom, — progovorila i »Hrvatska revija«, da joj pridođe »Evolucija« zaoblivši tako mišljenje, koje izvire iz čitavog hrvatskog naroda, a poručivši »nesebičnim i hrabrim borcima za bolju budućnost Hrvatske«, da su »nacionalna i komunistička ideja d v i j e b e s k o m p r o m i s n e i d e j e« (prof. Lukas: Hrv. revija br. 7. VI.), i da je »uvođenje marksističkog duha i ideologije, koji je sasvim tuđ našoj seljačkoj stvarnosti, s t r a m p u t i c a m i m o r a z v o j n e l i n i j e n a š e g s e l j a č k o g a n a r o d a, seljaštva, koje je najpozitivniji reprezentant našega naroda«. (Žarković: Evolucija 6—7 1933.)

Uvodnim člankom broja 7. »Hrvatske revije« Matica je hrvatska izjavila jasno i odlučno na usta svog pretsjednika g. prof. Filipa Lukasa:

»Matica ne nameće i ne može nametnuti piscima svoju volju u njihovu stvaranju; oni su u tome posvema slobodni, ali, ako ih Matica hoće štampati, moraju djela biti u okviru njezina programa. To je logično, da ne bi trebalo trošiti niti jedne riječi, da se dokaže opravdanost, jer toga se drže sve novine i svi časopisi na svijetu, pa i najliberalniji.«

Prof. Lukas, pak, tom raspravom »Ruski komunizam spram nacionalnoga principa« konstatira, da Matica stoji na osnovi nacionalnoga principa, komu je suprotan komunistički princip i dokazuje njihovu b e s k o m p r o m i s n o s t.

— »Komunizam vidi samo jednu klasu i to radničko-industrijsku, a već prema tome negira integralnu narodnu psihu, u kojoj klase predstavljaju podjelu rada i kulturnog intenziteta, ali movens toga stvaranja za sve je jednak, jer dolazi iz istog izvora«. »Lenjin nije gledao u nacionalnom principu kakvu nepromjenjivu i od prirode usađenu ideju, a u narodima nikakvu od iskona određenu formu životnoga reda, već samo izvjesnu etapu povjesnog razvoja. Građanski vijek on je poistovjetovao s kapitalističkim i nacionalističkim vijekom, pa je trebalo uništiti sve, da nestane i kapitalizma i nacionalizma i da se nacionalna ideja utopi u socijalističkoj stranci, kojoj bi zajednički nosilac bio proletarijat, a predstavnik komunistička stranka«. »Komunističke težnje u bitnosti se odvajaju od nacionalnog principa, jer one idu za jednom jedinstvenom kulturom čovječanstva, koja bi po jezičnoj formi bila nacionalna«. »Nacionalna politika komunizma, ističe ispravno Kohn u svojoj radnji o ovom pitanju, kojega su misli od česti ovdje reproducirane, znači zapravo smrt nacionalnih kultura, premda je jezik općenja ostao narodni. Komunizam ne priznaje dosadašnjim narodnim kulturama ono, što je ukorijenjeno u prošlosti i sa životom naraštaja preneseno u sadašnjost, a što je ne samo od buržoazije, već od svih narodnih slojeva stvarano. Boljševizam hoće novu kulturu, proletarsku kulturu, da tako život naroda postavi na novu osnovicu, zato boljševici ne vide u prošlosti narodnoj nego dekadentnost, pa nastoje u svojim spisima, da je ocrne i svaku vezu s njome da prekinu. Takva zajednička proletarska kultura značila bi smrt za narodne kulture, osobito kod onih naroda, kod kojih se ta kultura u toku povijesti s osobitom snagom ukorijenila u svijesti narodnoj, a koja je za njih jedini oslonac opstanka«. N a c i o n a l n a i k o m u n i s t i č k a i d e j a — z a k l j u č u j e p r o f. L u k a s — d v i j e s u b e s k o m p r o m i s n e i d e j e.

*

»Evolucija«, koju izdaje Milica Vandekar-Radić, u broju 6.—7. osvrće se na Hegedušićeve »Podravske motive« člankom od A. H. Žarkovića »Što misle marksisti o našem selu«.

Na riječi Dra. Ante Radića »Zagrebu ne dolazi duhovna hrana iz naroda, nego mu uštrcavaju kojekakve tuđinske čorbe« — nižu se ispravne u pravo vrijeme i na pravom mjestu postavljene tvrdnje.

— »Importirana velegradska marksistička ideologija je stramputica mimo razvojne linije hrvatskoga seljačkoga naroda«.

— »Nasuprot Krležinog i marksističkog shvatanja, seljaštvo je najpozitivniji reprezentant našega naroda, koji će preporoditi našu zemlju i našu kulturu«.

— »Zar Krleža i Hegedušić i svi marksisti ne vide, da o seljaku imadu ono isto staro prezirno gospodsko mišljenje, kao Khuen i Klanfar i svi ostali narodni neprijatelji, koji baš takvim mišljenjem o seljaku opravdavahu sve svoje ekonomske i političke postupke sa seljakom«.

— »Hegedušićevi seljaci su »nezgrapni, tvrdi, pijani, grubi, okoreli«. Podravsko je selo »gdje se Signerovi šivaći strojevi miješaju s dvanaestim stoljećem i gdje taj svijet gušavih vratova, natečenih nosova, bucmastih obraza i niskih čela i danas još vjeruje u nečastivog i vukodlake, u crkvu i u vještice«. I Evolucija ispravno konstatira: naš seljak je siromašan i strahovito stradava, ali on nije »nezgrapan, tvrd, pijan, grub, okoreo. Da je Krleža samo malo zavirio u podravsko selo, vidio bi da tu ne živi »svijet gušavih vratova, natečenih nosova, bucmastih obraza i niskih čela«.

— »I Khuenovska gospoda prije rata smatrahu seljaka zaostalim, natražnim, nesvijesnim, koga će gospoda unaprediti i prosvijetliti, razumije se više silom nego milom. Upravo tako se i za marksiste »zaostali, nesvijesni, poživinčeni seljak« ne može spasti sam svojim duhom, svojim vlastitim samorodnim ekonomskim, kulturnim i socijalnim sustavom, nego dakako, i opet moraju doći nova gospoda, marksisti, da ga osvijeste, prosvijete, ukratko da mu komandiraju. Da ga nakon madžaronske usreće marksističkom khuenovštinom«.

O. S.

Opaska uredništva. — Mi sa zadovoljstvom napominjemo, da je Hrv. Revija nakon našega nastupa prema marksističkoj suradnji u tome listu Matice Hrvatske, zauzela upravo naše nim člankom prof. Lukasa upravo naše stanovište. Stoga nam nije stalo do toga, da se pobliže osvrnemo na Prilog Hrv. Revije, u kome je tangiran i naš list. Time hoćemo ujedno da pokažemo, kako nam nije do ličnosti, nego do ideje.

Dr. Vinko Krišković: Nordijska »Divina Commedia« (Kralj Lear). Izvrstan poznavalac engleske literature prof. Dr. Krišković, bivši podban u vrijeme rata, napisao je i tiskao u »Obzoru« ovu studiju o Shakespearu naročito o njegovoj tragediji Kralj Lear, pa je dao otisnuti nekoliko otisaka u posebnu brošuru. Pisac sa samim naslovom hoće da kaže, kako je tragedija Kralj Lear za nordijske narode ono što je Danteova Commedia za Italiju. Pisac je duboko zaronio u bit Shakespeareove tragedije i blistavim stilom pokazao kako je ona sinteza svih ljudskih strasti.

Pred 40 godina jedan drugi naš pravnik, Dr. Francesco Forlani, odvjetnik u Splitu, održao je jedno predavanje i tiskao temeljitu raspravu na talijanskom jeziku: La pazzia di re Lear, koja je svojedobno učinila velik utisak originalnošću misli, koje je on razvio.

Bilo bi interesantno usporediti ove dvije radnje i vidjeti, da li je u njima dodirnih točaka u shvaćanju uzroka Learove umne poremećenosti.

K. Š.

Napredak školske pedagogije. »Almanah savremenih problema«, koji izdaje neki anonimni »Astra-klub« donosi same članke, koji imadu izvjesnu vrlo prozirnu tendenciju. Tako se na pr. u članku pod gornjim naslovom u zvijezde kuje »skupna nastava grupe oko časopisa »Aufbau« u Berlinu« — što u stvari nije ništa drugo nego komunistička škola. Isto tako spisateljica toga članka Vera Stein-Ehrlich oduševljava sa koedukacijom:

»U svim naprednim školama provedena je koedukacija. Nigdje joj nema prigovora osim u najreakcionarnijim krugovima. Neobično se ugodno doima na prvi pogled neprisilno i slobodno drugovanje među dječacima i djevojčicama. Nakon toga čini se način saobraćaja, koji vlada između većine ljudi, neprirodan i distanciran. Bez sumnje se dešava da se u višim razredima sklapaju intimna prijateljstva između pojedinih mladića i djevojaka, ali to ne smeta radu niti to koga uznemiruje. — Raspoloženje je u razredima neerotsko, a ako se dogodi da se tko raznježi, učitelj i djeca prelaze preko toga dobroćudnom šalom.«

To je dakle ta nova pedagogija. Intimna prijateljstva u školi, između mladića i djevojaka sklapaju se, ali to ništa ne smeta radu? To naprotiv koristi! Djeca kad se zaljube naravno misle i dalje samo na školu i na svoje nauke, čemu je najbolji dokaz da se ipak tko raznježi (!), ali učitelj i djeca prelaze preko toga dobroćudnom šalom i to nikoga ne uznemiruje!

Pedagogija se doduše uvijek razvija, ali na žalost spisateljice i njezinih drugova tako daleko još uvijek nismo da bi se kao savršen pedagoški sistem primilo sve, što se bilo tko sjeti. Školi treba rad i škola je zato tu da djecu odgaja, a ne da ih »raznježuje«.

A ne bi bilo od štete da gđa Ehrlich nauči hrvatski. Tko hoće da piše hrvatski, treba najprije da taj jezik poznaje i onda se toj gospođi ne će dogoditi da napiše: »Bezbroj palača sasvim su prazni« i neke slične nakarade.

IZ SVIJETA

Nezadovoljstvo španjolskoga naroda sa socijalističkim režimom. Makar je republika u teoriji idealna stvar, jer u principu znači punu demokraciju, u španjolskoj praksi bilo je proglašenje republike jedan nesretan događaj. Za vrijeme diktature Prima de Rivere iznosili su državni izdaci godišnje oko 660 milijuna peseta, a danas, za vrijeme »pune demokracije« iznose preko 900 milijuna.

Provođenje socijalizma u praksi je i u Španiji potpunoma zatajilo. Socijalizirani su veliki posjedi i stvoren je veliki državni aparat, koji posjedima upravlja. Taj aparat stoji mnogo milijuna peseta. Zemlja je državna i seljaci, koji je obrađuju, su obični proleteri. Među njima vlada veliko nezadovoljstvo, jer je svojevremeno obećano, da će se ta zemlja podijeliti njima. Republikanci konzervativci i anarhisti bore se među sobom, a i među samim socijalistima postoje dvije struje. Jedna, koja traži da se pređe u opoziciju i druga, koja hoće da se preuzme odgovornost i vlast u ruke.

Španjolski narod pokazao je svoje nezadovoljstvo nad socijalističkim gospodarstvom. Socijalistički ministri su povisili državne izdatke i kao svagdje na svijetu, mnogi su smatrali da je prva stvar socijalističkih ministara da nađu zaposlenje svojim ljudima. To sve uviđaju ostale stranke i doskora predstoji oštra borba između rascjepkanih socijalista s jedne i nacionalnih elemenata s druge strane. Kad se uzme u obzir da se socijalistička vlada ima boriti i protiv raznih anarhističkih struja, onda je pitanje njenog dalnjeg opstanka samo stvar vremena.

Ukrajinci u borbi za svoju slobodu. Ukrajina je bogata zemlja, ljudi su tu marljivi, pa ipak nakon svjetskoga rata stradava sve više. Jedan njezin dio prigrabili su Poljaci i vladaju se u toj zemlji kao da se nalaze u osvojenoj pokrajini. Ni Rusija ne postupa s Ukrajincima mnogo blaže. Sovjeti su u Ukrajini zaveli najgoru diktaturu i Ukrajinci sve više propadaju i gladuju. Takav postupak izazvao je ukrajinski nacionalni pokret, koji Sovjeti nazivaju »sabotažom«, »kontrarevolucijom«, »opozicijom« i jasno najstrože kažnjavaju.

Sovjetska Rusija priznala je doduše Ukrajincima autonomiju. No to je samo lijepa teorija, jer su svi poslovi centralizirani u Moskvi i odanle dolaze naredbe o ukrajinskim poslovima. Iz Moskve se provodi kolektivizacija Ukrajine i proletariziranje svih staleža. Ukrajinski nacionalisti uvjereni se da je komunizam kriv, što ova bogata zemlja pati od gladi i da Ukrajina ima pravo da živi sama za sebe po načelu narodnoga suvereniteta.

Ukrajina, sa svojom zapadnom kulturom, očita je protivnost istočnjač-

koj i azijatskoj kulturi Sovjetske Rusije. Ukrajinci hoće da budu zapadnjaci, a ne pristaše jedne u praksi neuspjele doktrine, koja nakon 16 godina primjene u praksi, dokazuje svojim terorom da nije sposobna za život. Drugo je teorija, a drugo praksa. Životni standard radnika u Sovjetskoj Rusiji je danas tako nizak, kao možda ni u jednoj zemlji na svijetu. Svaki čas očekuje se definitivni krah boljševizma, reakcija je neizbježiva, a Ukrajinci ne će da u katastrofi, koja mora doći, stradaju i oni.

Ukrajinci hoće da budu slobodni. To je njihovo pravo. Doduše njihova ideja stoji ih mnogo žrtava, ali sigurno je da te žrtve ne će biti uzaludne. Sovjetska Rusija bori se svim silama protiv nacionalističkog pokreta u Rusiji, jer bi u slučaju otcijepljenja boljševički eksperimenat još prije skrahirao, budući da Ukrajina posjeduje veći dio žitarica, željeza i ugljena. U teoriji su možda komunizam i socijalizam nešto što sa svojim frazama zablještuje neupućene. Ali praksa govori najrječitije. Sovjetska Rusija je u praksi neprijatelj principa narodnoga suvereniteta. A svaki narod, pa tako i ukrajinski, ima pravo na svoju slobodu i svoju slobodnu državu.

Rasap francuskoga socijalizma. Socijalistički kongres, koji je održan na historijski dan razorenja Bastille, doveo je do formalnoga rascjepa u francuskoj socijalističkoj stranci. Niti poznati socijalistički vođa Leon Blum nije ovaj puta uspio da spasi situaciju. Učinjeni su svi mogući napori, ali razilaženja, koja već odavna postoje među socijalističkim delegatima, konačno se nije dalo izbjeći. Trebalo je stati na jasno stanovište. Ili za saradnju s buržoazijom u parlamentu, ili protiv svake saradnje a za revolucionarnu taktiku. Godinama su socijalistički poslanici kolebali između ta dva principa i neki su se odlučivali za jedno, neki za drugo. Dolazilo je često do sukoba između desnice i ljevice unutar same stranke. Neki su bili za saradnju s buržoaskim parlamentizmom, dok su drugi išli tako daleko, da su čak tražili neka se napusti svaka borba oko reforama (za skraćenje radnoga vremena, poboljšanje nadnica i t. d.), jer će revolucionarci socijalistički pokret uspjeti samo onda, ako se radništvo bude nalazilo u što gorem položaju.

Naravno da je takovo stanovište i s gledišta historijskoga materijalizma sasvim krivo. No ni jedna grupa nije htjela popustiti. Avignonski kongres socijalističke stranke, na kojem je Leonu Blumu uspjelo zadržati srednju liniju i onemogućiti rasap, odgodio je samo za neko vrijeme ono, što je moralo doći. Pogotovo kad su socijalistički parlamentarci glasali ne samo za dispozicioni fond ministarstva policije i za vojne kredite, već kad su stali na sasma buržujsko stanovište i glasali za cjelokupan budžet, protivno interesima činovnika i proletera. Tim se sukob između parlamentaraca i stranačkih funkcionara sve više zaoštrio i rascjep bijaše neminovan.

Doduše, na početku kongresa stvorena je rezolucija, kojom se sve organizacije obvezuju da će se pokoriti odluci kongresa. Praktičnoga značenja ta rezolucija nema, jer je sukob takove naravi da tu više nema pomirenja.

Na kongresu predložene su četiri rezolucije. Rezolucija Paula Faurea, koja osuđuje parlamentarce zbog glasanja za budžet dobila je 2197 glasova. Rezolucija Vincenta Auriola, koja žali, ali ne osuđuje postupak parlamentaraca, dobila je 971 glas. Rezolucija Renaudela, koja u svemu odobrava držanje socijalističkih poslanika dobila je 752 glasa. Četvrta rezolucija, koja je tražila da se odmah isključe svi koji su glasali za budžet, dobila je 149 glasova.

Od te četiri frakcije svaka zastupa svoje stanovište i ne će da odstupi od njega. Moguće će doći do pomirenja između pojedinih grupa, no sigurno je da će dva fronta ipak ostati. Naime neki su govornici na kongresu tražili da francuski socijalisti istupe iz II. internacionale i da treba francuski socijalizam postaviti na jednu nacionalnu bazu. Između frakcije koja simpatizira s nacionalnim socijalizmom i frakcije čiste marksističke doktrine ne može biti pomirenja.

Nakon strašnog poraza marksizma u Engleskoj, katastrofa socijalne demokracije u Njemačkoj i konačno nakon pada zadnje marksističke tvrđave, jedinstvenog francuskog socijalizma, II. internacionala gubi svako veće značenje. U čitavom kulturnom svijetu marksizam se nalazi u predvečerju svoga života, a konačni njegov poraz samo je još pitanje vremena.

Zašto se Rusija miri s Evropom? Dr. Ewald Ammende, glavni tajnik evropskoga kongresa narodnih manjina opisao je s najautentičnijim podacima teško stanje sovjetskoga gospodarstva. Iz njegova referata saznajemo, da mnogo tisuća ljudi bježi iz Sovjetske Rusije u susjedne zemlje. Finska, Litva, Estonska i Letonska pune su bjegunaca, koji su se dali na riskantni bijeg iz Sovjetske Rusije da spasu goli život.

Jonnes Garreth, nekada osobni tajnik Lloyda Georga opisuje u »Manchester Guardianu« svoje utiske iz Sovjetske Rusije. On je proputovao čitavu Ukrajinu i neka druge krajeve i dolazi do zaključka »da se Sovjetska Rusija nalazi pred katastrofom, koja ne će biti ništa manja od one g. 1920. — 1921.«

Dr. Ammende konstatira da je velikoj bijedi u Sovjetskoj Rusiji kriva u prvom redu vrlo loša sovjetska agrarna politika, koja se oslanja na kolektivno gospodarstvo. Stalin se naročito ponosio time, da je do siječnja ove godine 61% svih seljačkih posjeda prešlo u ruke 220.000 kolektivnih poduzeća i 5000 državnih poljoprivrednih imanja. Dok se on time hvali, slika je zapravo sasvim drugačija.

Dr. Otto Schiller, agrarni stručnjak dodijeljen njemačkom poslanstvu u Moskvi, napisao je znanstveno djelo: »Kriza socijalizma u Sovjetskoj Rusiji«. U toj knjizi konstatira jednu značajnu činjenicu: »Kod izvedbe kolektivizacije poljodjelstva u Rusiji potpuno je zatajio jedan faktor — sam čovjek«. Strojevi i traktori, koji su stajali teške milijune, stoje neupotrebljeni na većini kolektiviziranih posjeda, izloženi kiši i zubu vremena, jer ih nitko ne upotrebljava. Sovjeti su htjeli proletarizirati seljački stalež i mehanizirati poljodjelstvo, ali naravi ruskoga seljaka to nikako ne odgovara. Oduzeli su mu zemlju, upravo isto tako kao i caristička gospoda, načinili su od njega običnoga radnika, zato se njegova buntovnička narav oprla i zato se sovjetska privreda nalazi pred krahom. Sovjetsko poljodjelstvo opremljeno je gotovo svim tehničkim pomagalima, ali ljudi, ljudi se ne htjedoše pokoriti režimu prisilnoga rada, diktature i kolektivnoga vlasništva.

Naročito u posljednje vrijeme kolektivna gospodarstva nijesu nikako funkcinirala; lanjska ljetina je jako podbacila. I ono što je dozrelo i bilo požeto, jednim je dijelom izgnjilo na poljima, jer ne bijaše ljudi, koji bi ljetinu spravili pod krov. A tamo gdje je i bilo ljudi, nije bilo tegleće marve, kad je vlada naredila da sva individualna vlasništva pređu u kolektivna, ljudi su mnogo marve poklali i kolektivi su dobili samo prazne štale. Prema računu dra. Schillera, broj goveda pao je od g. 1928. do g. 1932. od 70 i pol milijuna glava na svega 29 milijuna 200 hiljada glava. Taj upravo katastrofalan pad broja živih goveda, kriv je velikim dijelom lošim prilikama u sovjetskim gospodarstvima.

Sva sjeverna Rusija i uopće industrijski dio ruske države hrani se žitnim prinosom žitorodnih krajeva. Iz aktivnih žitorodnih krajeva prevozi se u pasivne kolima i brodovima velike količine žita. Ako žitorodni krajevi dadu nedostatan žitni prinos, opasnost jedne nove revolucije u industrijskim krajevima postaje sve veća. Zato smatraju sovjeti da se njihova gospodarska politika ima u prvom redu kretati u pravcu prehrane pasivnih dijelova zemlje. Neka žitorodni krajevi trpe, glavno je kad imadu industrijski dosta hrane. I radi toga država po svojim organima bezobzirno utjerava »slobodno podavanje suvišnoga žita«.

Radi toga i nije čudo da se u najbogatijoj žitnici svijeta, Ukrajini, na Volgi i sjevernom Kavkazu javlja glad. To pokazuju najočitije podaci njemačkoga kolektiviziranog imanja »Drusag« u sjevernom Kavkazu i ne-

kih drugih. Ljudi već sada umiru od gladi. No što će biti istom kad nastupi zima, jer ovogodišnja žetva bez sumnje mnogo je slabija o lanjske. Izgladnjeli seljaci nijesu mogli posvetiti sjetvi dovoljno brige, a i vozne marve ne bijaše dovoljno. O nekom pravilnom oranju nije moglo biti ni govora. Svuda je porasao korov. Najviše, što se moglo stvoriti je bilo to da su se među korovom urezale brazde i tu posijalo žito. Korov će ugušiti dobar dio žita. A i ono nešto žita što uspije, teško će biti požeti, ovršiti i spremiti u žitnici. Izgleda po svemu, da će biti upravo nemoguće prehraniti stanovništvo žitorodnih krajeva i velikih industrijskih središta.

Netko će možda misliti da je sve što ovdje iznosimo pretjerano. No kao dokaz da su navedene činjenice istinite, neka služi govor sovjetskoga komesara Postiševa, koji je on održao 10. VI. 1933. u plenumu ukrajinskoga komunističkog odbora i koji je objavljen pod imenom »povijesnoga dokumenta« 22. VI. 1933. On je u svojem govoru jasno i glasno rekao, da će »moskovska vlada voditi krutu borbu s gladujući seljacima žitorodnih krajeva, ako će im htjeti istrgnuti ovogodišnju jesensku žetvu«.

Postišev dalje veli:

»To je pitanje našega opstanka ili naše propasti. Mi ne smijemo izabirati. U interesu daljnega opstanka komunističkoga režima i čitavoga komunističkoga industrijskog nacrta prisiljeni smo, da otvorenih očiju prisilimo seljačko stanovništvo da nam izruči žito. Naši komesari, koji će rekvirirati žita, moraju biti bez srca i ne smiju se podavati nekim čustvima.

Glavna sovjetska vlada je za organizaciju jesenskog rekviriranja žita ustanovila vrhovnog, sveruskog izvršioca sudske vlasti, koji će bez obzira na federalne sudove pojedinih država, koje su povezane u Savez socijalističkih sovjetskih republika, nadzirati predaju žita i kažnjavati sve prestupke. Njegova dužnost označena je riječima zakona: »Vrhovni sudac postavljen je kao jamstvo, kao obrana žitne žetve i žitnih transporta«. ... Ovogodišnji nosilac te funkcije je Akulov«.

Moskovska »Pravda« od 21. VI. t. g. donosi zakon, koji daje neku juridičku podlogu boju između vlade i seljaka. S tim zakonom naređeno je sovjetskim upraviteljima, da imaju bez obzira postupati pri rekviriranju žita i da u nijednom slučaju ne smije kod njih sućut prevladati dužnost. Rekvizitori moraju poslati onu količinu žita, koju im naredi centralna vlada. Imaju se upotrijebiti sva sredstva.

I tako su u Sovjetskoj Rusiji na vidiku važni događaji. Neka umru milijoni od gladi, — misle sovjeti — samo neka živi komunistička revolucija. Postišev je danas diktator i vrhovni gospodar Ukrajine — on će upotrijebiti sva sredstva samo da se prehrane industrijski krajevi. Kako će se stvari dalje razvijati, ne zna se još, ali svakako da će se seljaci boriti svim silama za gole živote i da ne umru od gladi.

I eto, zato se Sovjetska Rusija miri s Evropom i zato Litvinov stvara razne paktove. Treba Rusiju iznutra osigurati i spriječiti svaki pokret za kruhom i za slobodom.

Glavni i odgovorni urednik: Kerubin Šegvić, Zagreb, Kraljevićeva ulica 8. — Tiskara »Merkantile« (Jutriša i Sedmak), Zagreb. — Za tiskaru odgovara: Gjuro Jutriša, Zagreb, Ilica 35.

Dosadašnji saradnici »Hrvatske Smotre«

Prof. Kerubin Šegvić, dr. Đuro Arnold, dr. Mile Budak, dr. Zdenka Smrekar, Zvonimir Vukelić, Bare Poparić, prof. Ljubomir Maštrović, Ivan K. Ostojić, dr. Stjepan Buć, prof. Marin Pavlinović, Zdenka Jušić-Seunik, Vladislav Kušan, dr. Krunoslav Janda, dr. Hijacint Bošković, dr. Jozo Dujmušić, Vilko Rieger, Stipan Banović.

Molimo sve pretplatnike da ispričaju, što je zbog vrlo velikih tehničkih poteškoća, koje stoje izvan domašaja redakcije, ovaj puta »Hrvatska Smotra« izašla tako kasno.

UREDNIŠTVO I UPRAVA »HRVATSKE SMOTRE« nalazi se od 15. VII. u novim prostorijama

Strossmayerov trg 12

(Hrvatski seljački dom)

pa molimo sve saradnike, listove i t. d., da se svi rukopisi, dopisi i časopisi, šalju na našu novu adresu